

ЦЕНТР ДЕМОКРАТІЇ ТА
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Дистанційний курс «Суди та ЗМІ»

Текст уроків

Тема 1. Судустрій України

*Україна за часи своєї незалежності періодично намагається реформувати свою судову систему, проте раз-у-раз такі намагання не давали бажаного результату, зокрема швидкості розгляду рішень і тим паче не впливали на їх якість. На час набуття незалежності Україна користувалася законом про судустрій ухваленим ще в 1981 році і який діяв до 2002 року. Паралельно з ним діяв ще один закон – про статус суддів, ухвалений в грудні 1992 року. 2002 року було ухвалено новий закон про судустрій, а остання зміна законодавства відбулась 2010 року, коли закони про судустрій і про статус суддів було об'єднано в один акт – **Закон України «Про судустрій і статус суддів»**, який наразі і регулює діяльність судів.*

Судустрій — сукупність норм, які визначають судову систему, її організацію, завдання, компетенцію окремих судів та процедуру їх діяльності. Також під судустроєм розуміється система судових закладів в країні. Статтею 6 Конституції України визначено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на **законодавчу, виконавчу та судову**.

Згідно зі ст. 92 Конституції **виключно законами** визначаються:

- судустрій,
- судочинство,
- статус суддів,
- засади судової експертизи,
- організація і діяльність прокуратури,
- органів дізнання і слідства, нотаріату,
- органів і установ виконання покарань;
- основи організації та діяльності адвокатури.

Основним нормативним актом, який регулює порядок організації та функціонування судової системи України є **Закон України «Про судоустрій і статус суддів»**, що діє з 7 липня 2010 року.

Судова влада в Україні реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі *конституційного, а також цивільного, господарського, кримінального, адміністративного, а також судочинства щодо адміністративних правопорушень**. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

*Слід розрізняти адміністративне судочинство та судочинство щодо адміністративних правопорушень. Перше здійснюється за правилами кодексу адміністративного судочинства в той час, як адміністративний штраф стягнуть з особи за кодексом про адміністративні правопорушення. При цьому в першому випадку справа розглядатиметься в адміністративному суді, а в другому – в суді або в іншому уповноваженому органі. Детальніше про це мова вестиметься в подальших уроках.

Цивільне судочинство зазвичай має місце у випадках виникнення спорів між фізичними особами, а також між фізичними особами і юридичними особами (цивільних, сімейних, трудових – ст. 15 Цивільного процесуального кодексу), господарське судочинство має місце у випадку спору між суб'єктами господарювання, зазвичай юридичними особами (спори, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів, справи про банкрутство, – ст. 12 Господарського процесуального кодексу), адміністративне – у випадку спорів з органами влади, кримінальне – у випадках вчинення особою злочину.

Приклади

1. Цивільне судочинство

Позивачка Н. Л. звернулася районного суду Шевченківського району м. Києва з позовом до відповідача А. А. про стягнення аліментів. Рішенням районного суду Шевченківського району м. Києва позовну заяву Н. Л. було задоволено. В апеляційній скарзі до Апеляційного суду м. Києва відповідач у справі просив скасувати рішення, як постановлене з порушенням норм процесуального права та направити справу для повторного розгляду до районного суду. Колегія суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду м. Києва відмовила у задоволенні апеляційної скарги А.А.

2. Кримінальне судочинство

Вироком Стаханівського міського суду Луганської області засуджено С. за ч. 2 ст. 185 КК України (крадіжка) до позбавлення волі строком на три роки. Вироком колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Луганської області зазначений вирок

районного суду за апеляцією прокурора змінено з визначенням засудженому покарання у вигляді позбавлення волі строком на два роки.

3. Адміністративне судочинство

До Решетилівського районного суду Полтавської області від ТОВ А. було подано позовну заяву про визнання частково недійсним Розпорядження Решетилівської районної ради щодо проведення конкурсу на відведення земельної ділянки. Суд визнав недійсними розпорядження Решетилівської районної ради. Решетилівська районна рада подала апеляційну скаргу на зазначене рішення суду до Харківського окружного адміністративного суду. Харківський окружний адміністративний суд залишив рішення без змін, а апеляційну скаргу без задоволення. Касаційну скаргу було подано до Вищого адміністративного суду України.

Президент України відмовив в наданні інформації на запит громадянина К. Той звернувся до Вищого адміністративного суду м. Києва як суду 1-ї інстанції. Суд задовольнив позов громадянина К. і зобов'язав надати інформацію.

4. Господарське судочинство

ТОВ Т. звернулося з позовом до Господарського суду Чернівецької області щодо визнання недійсною угоди між ТОВ Т. та приватним підприємцем С. Господарський суд Чернівецької області у позові відмовив. ТОВ Т. подало апеляційну скаргу до Львівського апеляційного господарського суду, який рішення суду першої інстанції скасував, позов задовольнив. Вищий Господарський суд України, до якого відповідач звернувся з касаційною скаргою, своєю ухвалою постанову апеляційного суду залишив без змін. У скарзі до Верховного Суду України відповідач, посилаючись на наявність неоднозначного застосування норм Вищим Господарським судом інстанції однієї і тієї ж норми закону у подібних правовідносинах просить скасувати рішення судів апеляційної та касаційної інстанцій, а рішення суду першої інстанції залишити в силі.

Завданням **Конституційного Суду України** є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України. Принципи організації та діяльності Конституційного Суду України регулюються **Законом України «Про Конституційний Суд України»**, який діє від 16.10.1996. Конституційний Суд України складається з 18 суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають **по шість** суддів Конституційного Суду України. Суддя Конституційного Суду України призначається строком *на дев'ять років без права бути призначеним повторно (ст. 9).*

Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах щодо:

- конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

- відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;
- додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 та 151 Конституції України;
- офіційного тлумачення Конституції та законів України.
- відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;
- порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

Система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України (ст.125) будується за **принципами територіальності і спеціалізації**. Закон про судоустрій також додає принцип інстанційності. Так, відповідно до статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» систему судів загальної юрисдикції складають:

- місцеві суди;
- апеляційні суди;
- вищі спеціалізовані суди;
- Верховний Суд України.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди.

Відповідно до *принципу територіальності* судова система побудована таким чином, щоб найбільш ефективно забезпечити потреби людини у судовому захисті, так як суди повинні розміщуватися максимально близько територіально. Тому найбільш чисельними є місцеві загальні суди – районні, районні у містах, міські та міськрайонні. На обласному рівні діють апеляційні загальні суди, місцеві господарські та адміністративні суди, а на рівні області чи декількох областей (т.зв. апеляційні округи) – апеляційні господарські та адміністративні суди. У місті Києві знаходяться вищі спеціалізовані суди та Верховний суд України. Все це суди загальної юрисдикції.

Варто взяти до уваги, що у зв'язку з проведенням антитерористичної операції було змінено територіальну підсудність судових справ, підсудних розташованим в районі проведення АТО судам, через неможливість здійснювати правосуддя. Докладніше можна подивитись: Закон України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції», розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про визначення територіальної підсудності справ», Указ Президента «Питання мережі місцевих загальних та апеляційних судів», Розпорядження ВАСУ «Про забезпечення розгляду адміністративних справ, підсудних адміністративним судам, розташованим у районі проведення антитерористичної операції», Указ Президента «Про внесення змін до мережі господарських судів України», Розпорядження ВГСУ «Про зміну територіальної підсудності господарських справ».

Слід розрізняти **суди загальної юрисдикції** та окрему гілку **загальних судів** у системі судів загальної юрисдикції. Більш наочно це можна побачити на схемі судів загальної юрисдикції:

Відповідно до статті 18 закону "Про судоустрій та статус суддів" суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Фактично мова йде про *загальні* суди, які розглядають цивільні, кримінальні справи, справи про адміністративні правопорушення та адміністративні справи відповідно до Кодексу адміністративного судочинства, а також *спеціалізовані* господарські та адміністративні суди.

Місцеві суди

Отже, **місцеві загальні суди** – районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди.

Місцевий (загальний) суд є судом першої інстанції і розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності. Місцеві загальні суди розглядають *цивільні, адміністративні та кримінальні справи, а також справи про адміністративні правопорушення*.

Місцевими **господарськими** судами є господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя

Місцевими **адміністративними** судами є місцеві загальні суди та окружні суди.

Місцеві адміністративні суди розглядають адміністративні справи, пов'язані з правовідносинами у сфері державного управління (справи, в яких однією із сторін спору є

орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, а іншою – фізична чи юридична особа; спори щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму). Основне завдання адміністративного судочинства полягає у захисті прав та законних інтересів особи в публічно-правових спорах від порушень з боку органів влади, органів місцевого самоврядування, їх службових чи посадових осіб. Місцевий суд (суд першої інстанції) виносить рішення по суті справи. Види рішень судів, порядок та строки набуття ними чинності ми детально розглянемо у наступному уроці.

Апеляційні суди

Якщо одну зі сторін спору не задовольняє рішення суду першої інстанції (місцевого суду), ця сторона має право звернутися з апеляційною скаргою до відповідного апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться місцевий суд, що ухвалив таке рішення. Така апеляційна скарга може бути подана з підстав неправильного встановлення фактів або неправильного застосування норм матеріального чи процесуального права.

У системі судів загальної юрисдикції діють апеляційні суди як суди апеляційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення.

Апеляційними судами з розгляду цивільних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є:

- апеляційні суди областей
- апеляційні суди міст Києва та Севастополя,
- Апеляційний суд Автономної Республіки Крим

Апеляційними судами з розгляду **господарських справ** є апеляційні господарські суди, які утворюються на підставі указу Президента України.

Апеляційними судами з розгляду **адміністративних справ** є апеляційні адміністративні суди, які утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України.

У складі спеціалізованого апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ за встановленою спеціалізацією в межах відповідної спеціальної судової юрисдикції.

Апеляційні суди:

- розглядають справи відповідної судової юрисдикції в апеляційному порядку згідно з процесуальним законом;

- у випадках, передбачених процесуальним законом, розглядають справи відповідної судової юрисдикції як суд першої інстанції (*наприклад окружний адміністративний суд розглядатиме справи щодо бездіяльності посадових осіб обласної адміністрації чи міністерства*);
- аналізують судову статистику, вивчають та узагальнюють судову практику;
- надають місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства;
- здійснюють інші повноваження, визначені законом.

Вищі спеціалізовані суди

Вищі спеціалізовані суди є судами касаційної інстанції. До них відносяться:

- Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ,
- Вищий господарський суд України,
- Вищий адміністративний суд України

Касаційна скарга відрізняється від апеляційної тим, що подається на рішення, яке вже набуло законної сили та не може стосуватися неправильного встановлення фактів, а лише вирішення питання щодо правильного застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм права.

Окрім того, вищі спеціалізовані суди виступають судами першої або апеляційної інстанції, у випадках, передбачених процесуальним законом. Зокрема, такою справою може бути адміністративний позов до Верховної Ради України.

Також вищі спеціалізовані суди розглядають у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, якщо за результатами розгляду питання про допуск справи до провадження Верховного Суду України буде встановлено, що така справа підлягає розгляду вищим спеціалізованим судом.

У вищому спеціалізованому суді утворюються палати з розгляду окремих категорій справ у межах відповідної судової юрисдикції. Окрім цього у вищому спеціалізованому суді діє пленум вищого спеціалізованого суду для вирішення питань визначених законом про судоустрій і статус суддів, зокрема узагальнює з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції практику застосування матеріального і процесуального закону.

Верховний Суд України

Верховний Суд України є *найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції*, до повноважень якого відноситься:

- перегляд справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом;
- перегляд справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;
- надання висновків про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;
- звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України;
- здійснює інші повноваження відповідно до закону.

До складу Верховного Суду України входять сорок вісім суддів, з числа яких обираються Голова Верховного Суду України, Перший заступник Голови Верховного Суду України та чотири заступники Голови Верховного Суду України.

У Верховному Суді України діють судові палати:

- Судова палата в адміністративних справах;
- Судова палата у господарських справах;
- Судова палата у кримінальних справах;
- Судова палата у цивільних справах.

Судові палати здійснюють судочинство у справах у порядку, встановленому процесуальним законом; аналізують судову статистику та вивчають судову практику та виконують інші повноваження, передбачені законом.

Також у Верховному Суді України діє Пленум Верховного Суду України для вирішення питань, визначених Конституцією України та законом про судоустрій, а саме:

- обирає на посади та звільняє з посад Голову Верховного Суду України, Першого заступника Голови Верховного Суду України, заступників Голови Верховного Суду України;
- призначає на посаду з числа суддів Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України та звільняє з посади секретаря Пленуму Верховного Суду України;
- заслуховує інформацію Голови Верховного Суду України, Першого заступника Голови Верховного Суду України, заступників Голови Верховного Суду України про їх діяльність;
- **надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судової системи та діяльності Верховного Суду України;**

- приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України;
- надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;
- затверджує Регламент Пленуму Верховного Суду України;
- розглядає та вирішує інші питання, віднесені законом до його повноважень.

Судді

Суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений чи обраний суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі (ст.52 Закону). Вимоги до осіб, які можуть стати суддями, їх права та обов'язки встановлюються главою 2 **Закону України «Про судоустрій і статус суддів»**.

Призначення на посаду судді вперше

На посаду судді може бути рекомендований Вищою кваліфікаційною комісією суддів України громадянин України що відповідає таким критеріям:

- не молодший двадцяти п'яти років,
- який має вищу юридичну освіту і
- має стаж роботи в галузі права не менш як три роки,
- проживає в Україні не менш як десять років та
- володіє державною мовою.

При цьому така особа має відповідати вимогам закону, скласти відповідний іспит перед Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на виявлення рівня загальних теоретичних знань у галузі права та має пройти спеціальну підготовку в Національній школі суддів. Після цього особа проходить кваліфікаційний іспит перед Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та потрапити в резерв суддів.

З моменту відкриття вакансій на посаду судді Вища кваліфікаційна комісія виносить рекомендацію Вищій раді юстиції, яка після розгляду вносить подання Президенту України. І лише після видачі відповідного указу Президента особа призначається суддею.

Новообраний суддя призначається на 5 років.

Повторне призначення судді

Суддя, п'ятирічний строк повноважень якого закінчився, за його заявою має бути рекомендований Вищою кваліфікаційною комісією суддів України для обрання його Верховною Радою України на посаду судді.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить оцінку діяльності судді і приймає рішення про надання рекомендації чи відмови в рекомендації для обрання на посаду судді безстроково. За позитивного рішення комісія направляє подання до Верховної Ради України, яка в свою чергу голосує за постанову про обрання на посаду судді безстроково в порядку. Така постанова має отримати 226 голоси. Особа, обрана на посаду судді безстроково, набуває статусу судді з дня набрання чинності відповідною постановою Верховної Ради України

Обрані судді можуть призначатися на посаду судді апеляційних та вищих спеціалізованих судів. За 10 років такі судді можуть призначатися на посаду судді Верховного Суду України.

Дотримання *положень про несумісність* (стаття 54) є важливою складовою забезпечення незалежності судді. Професійні судді не можуть належати до політичних партій та профспілок та навіть виявляти до них прихильність, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, у т.ч. займатися адвокатською практикою, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Також суддя не може брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Крім того, перебування на посаді судді є несумісним, якщо суддя є особою, до якої застосовуються заборони, передбачені статтею 1 Закону України "Про очищення влади" (*т.з. люстрація*).

Відповідно до ст. 126 Конституції України та ст. 49 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», судді – недоторкані. Це означає, що суддя не може бути затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку без згоди Верховної Ради України. Також це означає, що недоторканим є його житло, службове приміщення, транспорт і засоби зв'язку, кореспонденцію, належне йому майно і документи.

Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні злочину чи адміністративного правопорушення, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Проникнення в житло чи службове приміщення судді, в його особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитись **тільки за вмотивованим рішенням суду**.

Суддя може бути притягнутий до *дисциплінарної відповідальності* за такі порушення:

1) умисне або внаслідок недбалості:

а) незаконна відмова в доступі до правосуддя (у тому числі незаконна відмова в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило учасниками судового процесу реалізацію наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил підсудності чи підвідомчості;

б) незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору;

в) порушення засад гласності і відкритості судового процесу;

г) порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

ґ) незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу;

д) порушення правил щодо відводу (самовідводу);

2) безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень;

3) систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя, у тому числі прояв неповаги під час здійснення судочинства до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу;

4) умисне або у зв'язку з очевидною недбалістю допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод;

5) розголошення суддею таємниці, що охороняється законом, у тому числі таємниці нарадчої кімнати, або інформації, що стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні;

6) неповідомлення суддею органів суддівського самоврядування та правоохоронних органів про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, у тому числі про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення відбулося в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством, спосіб упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок;

7) неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом);

8) втручання у процес здійснення судочинства іншими суддями;

9) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції;

- 10) зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, передбачених законодавством;
- 11) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку;
- 12) допущення суддею недобросовісної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам;
- 13) ненадання інформації або надання завідомо недостовірної інформації на законну вимогу члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та/або члена Вищої ради юстиції;
- 14) визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом.

Кожен, хто володіє фактами про вчинення суддею порушення може звернутися з відповідною заявою до Вищої кваліфікаційної ради суддів України. Якщо скарга стосується судді місцевого і апеляційного суду вона розглядатиметься самою комісією. Щодо суддів вищих спец судів і Верховного суду дисциплінарне провадження проводитиме Вища рада юстиції.

До суддів застосовуються такі дисциплінарні стягнення:

- 1) попередження;
- 2) догани - з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця;
- 3) суворої догани - з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців;
- 4) тимчасового (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя - з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді;
- 5) переведення судді до суду нижчого рівня;
- 6) висновку про направлення рекомендації до Вищої ради юстиції для вирішення питання щодо внесення подання про звільнення судді з посади з підстав порушення присяги.

Детально процедура *обрання та звільнення* Верховною Радою України з посади судді, який обіймає посаду судді безстроково регулюється **Законом України «Про регламент Верховної Ради України» (статті 214-216¹)**. Звільнити суддю із займаної посади досить складно, оскільки процедура звільнення передбачає наявність чітко передбачених законом підстав, ці підстави

мають бути достатніми та належним чином підтвердженими. Подання про звільнення судді до Президента України чи Верховної Ради України вносить Вища рада юстиції.

Присяжні і засідателі

Конституція та Закон України «Про судоустрій та статус суддів» прямо передбачають існування в Україні суду присяжних, хоча запровадження цього інституту знаходиться в процесі становлення. Так, за повідомленням офіційного порталу судової влади перше засідання присяжних засідателів розпочалось 23 квітня 2013 року. Згідно із ст. 124 Конституції України та ст. 5 Закону народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

Народним засідателем та присяжним є громадянин України, який **у складі суду** разом з професійними суддями у випадках, визначених процесуальним законом забезпечує згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя (ст.58). Під час виконання повноважень присяжні і засідателі користуються повноваженнями судді і користуються недоторканістю.

Список **народних засідателів** у кількості зазначеній у поданні голови суду затверджується рішенням відповідної місцевої ради на чотири роки і переглядається у разі необхідності, але не рідше ніж раз на два роки. Затверджений список публікується у друкованих ЗМІ відповідної ради.

Список **присяжних** формується і затверджується місцевою радою за поданням Державної судової адміністрації. Якщо місцева рада протягом 2 місяців не змогла сформувати список, подання надсилається відповідній облраді.

Присяжним та засідателем може бути громадянин України, який проживає на території, що підпадає під юрисдикцію суду, досягла 30 річного віку і не має ознак, які унеможливають діяльність в якості присяжного (вимоги сумісництва, дієздатності, суміщення посад тощо).

Суд присяжних утворюється для розгляду по першій інстанції судових справ, визначених процесуальним законом (див., наприклад, розділ IV КПК). Засідателі залучаються, зокрема в цивільному процесі (див. ст. 18 ЦПК)

Народним засідателям, присяжним за час виконання ними обов'язків у суді в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, виплачується винагорода. Їм відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові.

Дотепер точаться суперечки щодо доцільності існування суду присяжних, проте, слід відзначити, що створення такого інституту передбачене Конституцією України.

Додатки:

- Сайт Верховної Ради України (пошукова система, яка дає змогу знайти закони у діючій редакції) <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a#Find>
- Сайт Конституційного Суду України <http://www.ccu.gov.ua/>
- Сайт Верховного Суду України <http://www.scourt.gov.ua/>
- Сайт Вищого господарського суду <http://vgsu.arbitr.gov.ua/>
- Сайт Вищого адміністративного суду <http://www.vasu.gov.ua/>
- Сайт судової системи України

Корисні посилання:

- Суди і правосуддя: від радянської моделі до сьогодення :
- СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ПОТОЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА НАЙБЛИЖЧІ ПЕРСПЕКТИВИ: http://www.razumkov.org.ua/upload/Sudova_reforma_2013.pdf
- ООН знайшла три болючі точки в українському судівництві: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1360260025>
- Судова реформа виправдала всі побоювання: <http://racurs.ua/185-sudova-reforma-vupravdala-vsi-pobouвання-pravozahysnyku>
- Незалежність суддів як індикатор стану вітчизняної судової системи: <http://www.viche.info/journal/2940/>
- Чи поліпшили захист прав і інтересів громадян у судах? <http://www.viche.info/journal/2444/>
- Гримаси українського кривосуддя: ігри з Верховним судом: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1319461128>
- Судова реформа чи узурпація правосуддя? <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/01/6/7054213/>

Тема 2. Види судових рішень, набуття ними чинності та порядок їх оскарження

1. Поняття судового рішення, його правова природа:

Судове рішення прийнято розуміти в двох основних значеннях:

а) як **акт правосуддя**, за допомогою якого реалізується найважливіше призначення судової системи – вирішити конфлікт (який юридично позначається як правовий спір), що виник між особами, і захист порушеного, невизнаного чи оспорюваного права.

При цьому, звернення осіб саме до суду зумовлене двома факторами. По-перше, це офіційне визнання авторитетності результатів судового розгляду спорів з боку суспільства і держави. По-друге, це віра в об'єктивну позицію незалежного арбітра, яким виступає суд, оскільки саме він може найбільш розумно і збалансовано врівноважити конфліктні права та інтереси.

б) як формалізований процесуальний акт (**документ**), в якому закріплюються будь-які кроки суду при вирішенні спору, а саме – встановлення важливих для справи фактів, застосування норм матеріального і процесуального права з метою надання правильної правової оцінки фактичним обставинам справи.

Основним же наслідком винесення судом рішення буде вирішення питання про права і обов'язки осіб, які беруть участь у справі.

Відповідно до частини 5 статті 124 Конституції України та статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судове рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалюється іменем України. Судові рішення, **що набрали законної сили**, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України.

Обов'язковість урахування (**преюдиційність**) судових рішень для інших судів визначається процесуальним законом. Невиконання судових рішень тягне за собою передбачену законом відповідальність.

В зазначеній нормі важливою є не лише констатація того факту, що судові рішення мають виконуватись всіма без винятку суб'єктами, але й умови, за яких це здійснюється. Тобто, у цьому випадку слід звернути увагу на один надзвичайно важливий термін – рішення, що набрало законної сили.

Різні судові рішення набирають законної сили у різні моменти. Процесуальне законодавство пов'язує набрання судовим рішенням законної сили із двома факторами:

- 1) вид судового рішення;
- 2) вплив строку для оскарження, який для кожного виду судового рішення є різним.

Ці два основні критерії з урахуванням розподілу в українській правовій системі на різні види судочинства розглядатимуться нижче.

Наслідками набрання судовим рішенням законної сили є:

- 1) **неспростовність** – рішення не може бути скасоване в звичайному порядку шляхом подачі апеляційної скарги;
- 2) **виключність** – неможливість повторного розгляду спору між тими самими сторонами і щодо того ж предмету спору;
- 3) **преюдиційність** – обов'язковість врахування фактів, які були встановлені в рішенні суду, іншими судами, правоохоронними органами;
- 4) **виконуваність** – можливість виконати рішення в примусовому порядку;
- 5) **загальнообов'язковість** для всіх суб'єктів.

2. Види судових рішень залежно від видів провадження у справі та порядок їх оскарження:

2.1. Цивільне судочинство

Основним нормативним актом, який регулює порядок здійснення цивільного судочинства, є Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК) від 18 березня 2004 року №1618-IV, і який набрав чинності з 1 вересня 2005 року.

Відповідно до статті 208 ЦПК судові рішення викладаються у трьох формах:

- 1) **ухвали**;
- 2) **рішення**;
- 3) **постанови**.

Суди першої, апеляційної та касаційної інстанції можуть приймати рішення у формі **ухвал** або **рішень**. А от перегляд рішень судів цих інстанцій Верховним Судом України закінчується ухваленням **постанови**.

Водночас зміст і значення ухвал і рішень у судах першої інстанції відрізняється від значення цих актів у судах вищих рівнів. Так, на у першій інстанції **ухвалою** суд уповноважений вирішувати тільки ті питання, які пов'язані із рухом справи в суді (наприклад, вирішення клопотань та заяв осіб, які беруть участь у справі, питання про закриття провадження у справі, про оголошення перерви в судовому засіданні і т.д.). У них суд не може робити висновки щодо суті самого спору. Питання щодо вирішення спору по суті (тобто, задовольняє чи відмовляє суд у задоволенні позовних вимог, таким чином вирішуючи питання про права і обов'язки сторін) можливе у формі **рішення**, яким і закінчується розгляд справи в конкретному суді. Єдиний виняток – рішення по суті за наслідками розгляду справи про оскарження рішення третейського суду приймається у формі ухвали (однак за правилами, передбаченими для

ухвалення рішення). Про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або про відмову у його видачі також приймається ухвала (теж за правилами, передбаченими для ухвалення рішення).

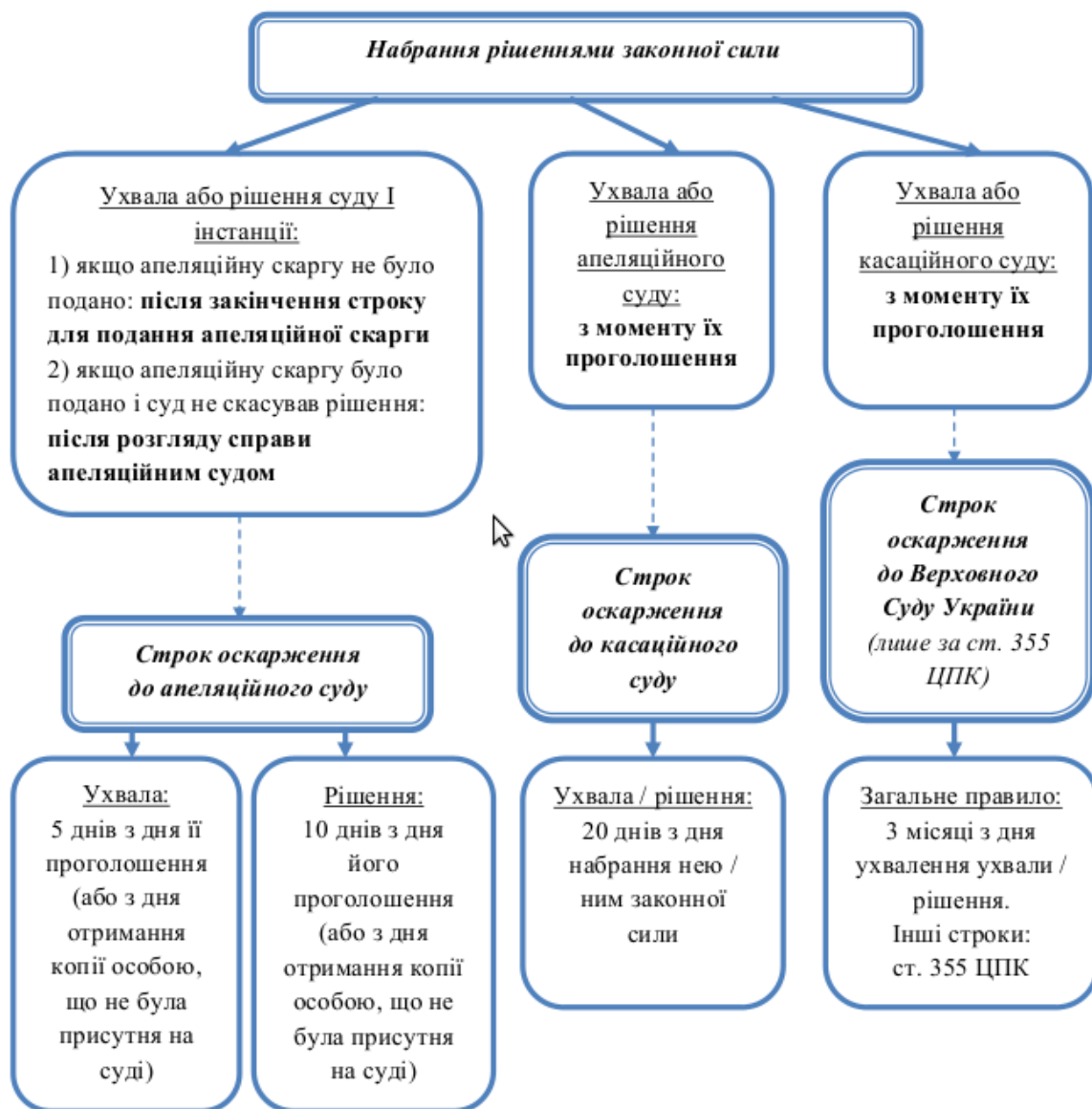
Однак на рівні апеляції та касації **ухвала** суду приймається і з питань суттєвіших, аніж процесуальні дії. Наприклад, **ухвалою** здійснюється відхилення апеляційних та касаційних скарг і залишення рішень попередніх інстанцій без змін (повні переліки питань, з яких приймаються ухвали, наведені у статтях 314 і 344 ЦПК). **Рішення** приймаються апеляційними та касаційними судами лише у разі скасування попереднього судового рішення і ухвалення нового або зміни рішення.

Крім того, у статті 211 ЦПК передбачені так звані окремі ухвали, які суд виносить, якщо в процесі розгляду справи він виявляє будь-які порушення закону, незалежно від того, хто їх вчинив. Суд направляє такі ухвали порушникам. Вони повинні протягом місяця вжити заходів для усунення порушення і поінформувати про це суд або ж оскаржити окрему ухвалу у загальному порядку.

Відповідно до частини 3 статті 209 ЦПК допускається проголошення у судовому засіданні лише вступної і резолютивної частин рішення (тобто короткого опису справи і рішення по суті). Під час проголошення рішення суддя роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. Копії такого скороченого рішення видають особам, які брали участь у справі, одразу після його проголошення. Складання повного тексту рішення (з описовою та мотивувальною частинами) може бути відкладено на строк не більш як п'ять днів з дня закінчення розгляду справи. Суддя одразу повідомляє, коли саме особи, які беруть участь у справі, зможуть ознайомитися з повним рішенням суду.

Крім того, особа, яка брала участь у справі, може подати заяву про роз'яснення рішення. Суд повинен розглянути її протягом 10 днів і роз'яснити рішення у спеціальній ухвалі.

Рішення судів різних інстанцій набувають законної сили у різний момент. Проте сам факт того, що рішення набрало законної сили не означає, що його вже не можна оскаржити. Але щоразу потрібно брати до уваги вимоги, передбачені ЦПК та строк, відведений на оскарження рішення. За правилами, встановленими кодексом, у судових рішеннях повинні бути зазначені ці строки та порядок оскарження. Загальна ж інформація щодо набрання рішеннями законної сили та їх оскарження представлена нижче.

Отже, особа, що вважає рішення суду незаконним чи необґрунтованим, може оскаржити його (повністю або частково) до суду вищої інстанції. Стосовно ухвал суду першої інстанції слід пам'ятати, що вони поділяються на три види:

- 1) ухвали, оскарження яких можливе окремо від судового рішення (їх перелік зазначений у статті 293 ЦПК);
- 2) ухвали, оскарження яких можливе тільки разом із оскарженням рішення суду;
- 3) ухвали, які не підлягають оскарженню (наприклад, ухвала щодо участі особи у судовому засіданні в режимі відео конференції (стаття 158-1 ЦПК).

До апеляційного суду, природно, можна оскаржувати лише рішення суду першої інстанції, а до касаційного – як рішення апеляційного суду, так і суду першої інстанції (але лише після перегляду останніх у апеляційному порядку).

Верховний суд України виступає «четвертою інстанцією» оскарження лише у таких випадках:

- 1) неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах;
- 2) неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права - при оскарженні судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підсудності або встановленої законом компетенції судів щодо розгляду цивільних справ;
- 3) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом;
- 4) невідповідності судового рішення суду касаційної інстанції викладеному у постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права.

Існує також процедура перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами. Такий перегляд здійснює той суд, який прийняв відповідне рішення. Підстави і строки звернення до суду з цього приводу передбачені статтями 361 і 362 ЦПК.

2.2. Господарське судочинство

Основним нормативним актом, який регулює порядок здійснення господарського судочинства, є Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК) від 6 листопада 1991 року №1798-XII.

Судові рішення в порядку господарського судочинства постановляються у формі:

1) для судів першої інстанції:

- а) **рішення** (при вирішенні господарського спору по суті);
- б) **ухвали** (якщо господарський спір не вирішується по суті (відкладення розгляду справи, зупинення, припинення провадження у справі, залишення позову без розгляду тощо)).

2) для судів апеляційної та касаційної інстанцій:

- а) **постанови** (за наслідками розгляду апеляційної або касаційної скарги);
- б) **ухвали** (вирішення інших процесуальних питань).

Принципи набрання законної сили судовими рішеннями та підстави їх оскарження у господарському процесі є такими ж, як і у цивільному. Так само передбачений перелік ухвал, оскарження яких можливе окремо від судового рішення (стаття 106 ГПК), та ухвали, що можуть бути оскаржені разом із рішенням, або ж не можуть бути оскаржені. У кодексі йдеться також і про винесення судами окремих ухвал з метою усунення порушень закону (стаття 90 ГПК). Суд також вчиняє роз'яснення рішень за заявою сторони.

Щодо *строків оскарження*, то вони є такими ж, як у цивільному процесі. Єдине доповнення, яке передбачене ГПК: у разі якщо у засіданні суду першої інстанції було оголошено лише вступну та резолютивну частину рішення, строк оскарження обчислюється з дня підписання рішення у повному обсязі (стаття 93).

У господарському процесі також передбачене оскарження рішень касаційного суду до Верховного Суду України (з таких же причин, як у цивільному процесі). Аналогічною є і процедура перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. ГПК лише містить уточнення щодо того, в якій формі приймаються рішення за результатами такого перегляду:

- 1) у формі **рішення** - у разі зміни або скасування рішення;
- 2) у формі **постанови** - у разі зміни або скасування постанови;
- 3) у формі **ухвали** - у разі зміни чи скасування ухвали або залишення рішення, ухвали, постанови без змін.

2.3. Кримінальне судочинство

Основним нормативним актом, який регулює порядок здійснення кримінального судочинства, є Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) від 13 квітня 2012 № 4651-VI. Він набрав чинності 19 листопада 2012 року.

У кримінальному процесі передбачені наступні види судових рішень:

1. **вироки** – рішення, у яких суд вирішує обвинувачення по суті. Розрізняють вирок виправдувальний та обвинувальний.
2. **ухвали** - рішення, у яких суд вирішує інші питання, зокрема процесуальні.

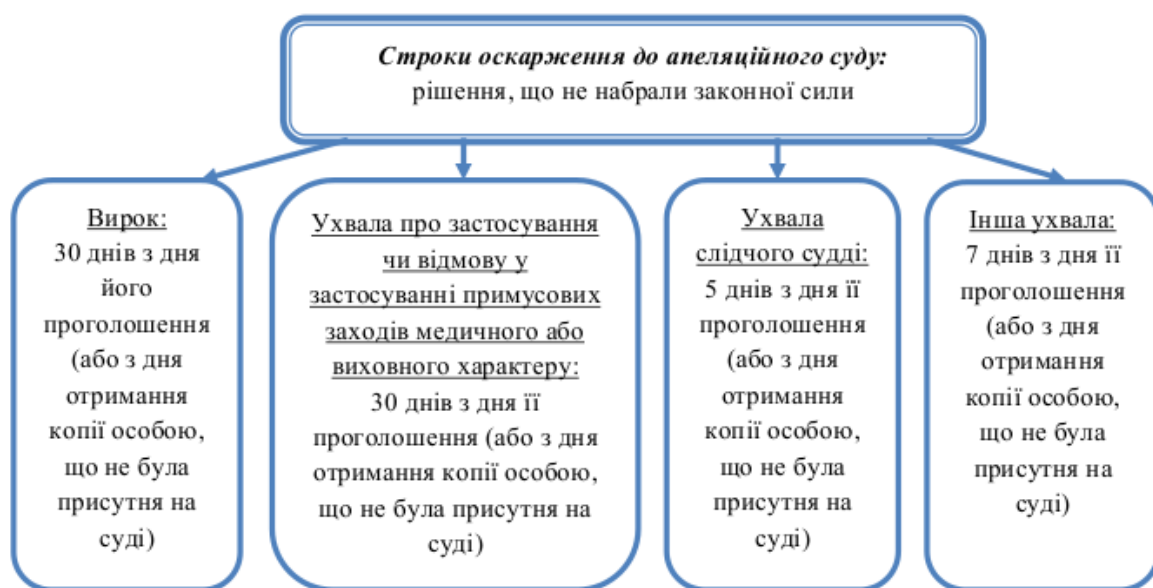
За загальним правилом, судові рішення оголошуються негайно. Однак щодо ухвал допускається складання і оголошення лише її резолютивної частини, якщо складання повного тексту вимагає значного часу. Повний текст ухвали повинен бути складений не пізніше п'яти діб з дня оголошення резолютивної частини і оголошений учасникам судового провадження (точний час оголошення повного тексту зазначається у скороченому тексті ухвали).

Як і у цивільному та господарському судочинстві, рішення суду першої інстанції набувають законної сили:

- А) якщо апеляційна заява не подана - після закінчення строку апеляційного оскарження або

Б) якщо апеляційна скарга подана і її не задоволено - після ухвалення рішення апеляційним судом. Судові рішення суду апеляційної та касаційної інстанцій, Верховного Суду України набувають законної сили з моменту їх проголошення. Так само в момент проголошення набувають законної сили ухвали, які не можуть бути оскаржені. Разом з тим, у вироків і ухвалях зазначаються строки і порядок набрання ними законної сили. Також під час проголошення рішення суддя роз'яснює його зміст, порядок і строк оскарження. Однак учасник провадження може звернутися ще і з заявою про додаткове роз'яснення, яке має бути надане у формі ухвали протягом 10 днів.

За загальним правилом, усі рішення суду першої інстанції можуть бути оскаржені до апеляційного суду. Лише на деякі вироків і ухвали за певних умов не може бути подана апеляція: це детально роз'яснено у статті 394 КПК.

Варто зауважити, що за загальним правилом подання апеляційної скарги на вирок або ухвалу суду зупиняє набрання ними законної сили та їх виконання. А от оскарження ухвали слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання.

За результатами розгляду апеляційної скарги суд приймає рішення у таких формах:

1. **вирок** – якщо апеляційний суд скасовує вирок суду першої інстанції повністю чи частково та ухвалює новий вирок;
2. **ухвала** – в усіх інших випадках.

Якщо особа не згодна із рішенням апеляційного суду, вона може звернутися до касаційної інстанції. Лише ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку (і відповідне рішення апеляційного суду щодо неї) оскарженню в касаційному порядку не підлягають.

Подання касаційної скарги автоматично не зупиняє виконання судових рішень, які оскаржуються: це питання вирішує суддя при підготовці до касаційного розгляду.

Оскарження рішення касаційного суду до Верховного Суду України можливе із подібних підстав, що у й цивільному та господарському процесах.

Кримінальний процесуальний кодекс також передбачає перегляд справ за нововиявленими обставинами. При цьому строк звернення суду - 3 місяці після того, як особа, яка звертається, дізналася або могла дізнатися про ці раніше невідомі обставини. Перегляд справи здійснює той суд, який першим допустив помилку при винесенні рішення внаслідок незнання про існування таких обставин.

Судове рішення, що набрало законної сили, повинно почати виконуватися, за загальним правилом, протягом трьох днів. Щоправда, у деяких випадках, наприклад, на час тяжкої хвороби засудженого, виконання вироку може бути відстрочене (це питання детально урегульоване у статті 536 КПК). Під час виконання вироків суд має право вирішувати різні питання, пов'язані із цим процесом, наприклад, про звільнення особи від відбування покарання із певних законних підстав або ж про примусове лікування особи (див. статтю 537 КПК).

2.4. Судочинство щодо адміністративних правопорушень

Судочинство щодо адміністративних правопорушень здійснюється за правилами, встановленими Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) № 8073-X від 7 грудня 1984 року.

Ця форма судочинства має певні суттєві відмінності від інших форм. По-перше, справи про адміністративні правопорушення уповноважені розглядати не лише суди, а й ряд інших органів влади та посадових осіб (вони зазначені у главах 16 та 17 КУпАП (статті 218-244¹⁹).

По-друге, оскарження рішення можливе лише один раз: до органу влади вищого рівня (ці органи визначені у статті 288 КУпАП) або до суду. Верховний Суд України переглядає рішення лише з однієї підстави: якщо міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, встановлене порушення Україною її міжнародних зобов'язань при вирішенні судом справи про адміністративне правопорушення.

Отже, рішення за результатом розгляду справи приймається у таких формах:

- 1) **рішення** – якщо справу розглядав виконавчий орган сільської, селищної або міської ради;
- 2) **постанова** – якщо справу розглядав інший орган влади чи посадова особа.

Відповідно, **постанова** (або **рішення** виконавчого комітету) можуть бути такого змісту:

- 1) про накладення адміністративного стягнення;
- 2) про застосування заходів впливу до неповнолітніх;
- 3) про закриття справи.

Постанова оголошується негайно після закінчення розгляду справи. Копія постанови протягом трьох днів вручається або висилається особі, щодо якої її винесено. Оскаржити постанову можна протягом 10 днів із дня, коли її було винесено.

У деяких випадках КпАП передбачене накладення штрафу на місці вчинення правопорушення. У такому разі, а також у разі винесення особі попередження, постанова набирає законної сили негайно. Негайне набрання постановою законної сили також має місце у разі застосування адміністративного арешту та при розгляді справ щодо прояву неповаги до суду. В інших випадках постанова набирає законної сили після закінчення строку її оскарження.

Відповідно, після набрання постановою законної сили, викладене у ній рішення підлягає виконанню. Це повинно бути здійснено протягом трьох місяців з моменту винесення постанови, інакше воно вже не підлягатиме виконанню (статті 303 КУпАП). Разом з тим у статті 301 КУпАП передбачено, що за наявності обставин, що ускладнюють виконання постанови про застосування адміністративного арешту чи виправних робіт або роблять її виконання неможливим, орган (посадова особа), який виніс постанову, може відстрочити її виконання на строк до одного місяця. Ще одна особливість щодо виконання рішень у цій категорії справ – при застосування до порушника штрафу він має сплатити його не пізніш як через 15 днів з дня вручення йому постанови, а у разі оскарження постанови – протягом 15 днів з дня повідомлення про залишення скарги без задоволення.

Як уже зазначалося, оскарження постанови можливе лише до органу влади вищого рівня або до апеляційного суду (це залежить від того, хто розглядав справу у першій інстанції). Касаційне оскарження не передбачене, а Верховний Суд України переглядає рішення лише якщо міжнародний суд встановив порушення Україною її міжнародних зобов'язань при вирішенні судом справи про адміністративне правопорушення. Заява про такий перегляд може бути подана не пізніше одного місяця з дня коли заявнику стає відомо про набуття рішенням міжнародного суду статусу остаточного.

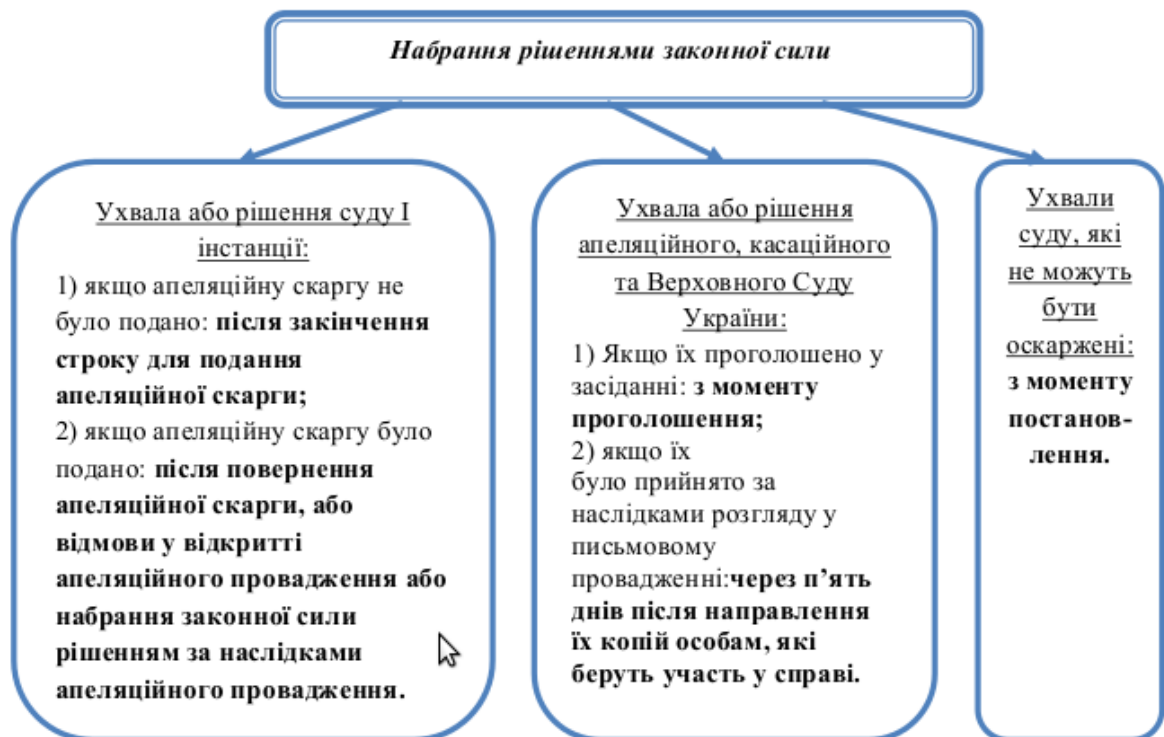
2.5. Адміністративне судочинство

Адміністративне судочинство – це форма судочинства, за якою вирішуються спори фізичних і юридичних осіб із суб'єктами владних повноважень. Основним нормативним актом, який регулює порядок здійснення адміністративного судочинства, є Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС) від 6 липня 2005 року №2747-IV, і який набрав чинність з 1 вересня 2005 року.

Відповідно до статті 158 КАС судові рішення постановляються у формі:

- 1) **постанови**, якою суд вирішує спір по суті;
- 2) **ухвали**, якою суд зупиняє чи закриває провадження у справі, залишає позовну заяву без розгляду або приймає рішення щодо інших процесуальних дій, клопотань.

Загальні правила щодо набрання законної сили рішеннями адміністративних судів є подібними до таких правил у цивільному та господарському процесах:

У КАС, як і у ГПК та ЦПК, є поділ ухвал на ті, що можуть бути оскаржені разом із рішенням або окремо. Однак перелік ухвал не встановлений, лише у деяких статтях Кодексу зазначено, оскарження яких ухвал окремо неможливе (наприклад, частина 3 статті 71 КАС). У кодексі йдеться також і про винесення судами окремих ухвал з метою усунення порушень закону (стаття 166 КАС). Суд також вчиняє роз'яснення рішень за потреби.

В адміністративному процесі є три інстанції: перша, апеляційна і касаційна, а до Верховного Суду України можна звернутися лише з таких підстав:

- 1) неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах;
- 2) неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права - при оскарженні судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підсудності справ або встановленої законом юрисдикції адміністративних судів;
- 3) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом;
- 4) порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвело до ухвалення Вищим адміністративним судом України незаконного судового рішення з питань, передбачених статтею 171-1 КАС;

5) невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції викладеному у постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права.

Передбачений також і перегляд справ за нововиявленими обставинами (їх перелік наведений у статті 245 КАС).

Строки оскарження рішень адміністративних судів:

Ухвала суду 1 інстанції - до суду апеляційної інстанції:

5 днів з дня її проголошення (або з дня отримання копії особою, якщо справа була розглянута в письмовому провадженні чи повний текст постанови виготовлений протягом 5 днів після розгляду)

Постанова суду 1 інстанції - до суду апеляційної інстанції:

10 днів з дня її проголошення (або з дня отримання копії особою, якщо справа була розглянута в письмовому провадженні чи повний текст постанови виготовлений протягом 5 днів після розгляду)

Ухвала або постанова апеляційного суду - до суду касаційної інстанції:

20 днів з дня набрання нею законної сили або з дня складення постанови в повному обсязі, якщо повний текст рішення виготовлений протягом 5 днів після розгляду.

Ухвала або рішення касаційного суду - до Верховного Суду України:

1. Протягом трьох місяців з дня ухвалення судового рішення, щодо якого заявлено клопотання про перегляд у разі неоднакового застосування судами норм права

2. У разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом - не пізніше одного місяця з дня, коли особі, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, стало або мало стати відомо про набуття цим рішенням статусу остаточного.

3. У разі порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвело до ухвалення Вищим адміністративним судом України незаконного судового рішення заява може бути подана не пізніше десяти днів з дня ухвалення судового рішення, щодо якого заявлено клопотання про перегляд.

4. У разі невідповідності судового рішення суду касаційної інстанції викладеному у постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права заява подається протягом трьох місяців з дня ухвалення судового рішення, але не пізніше одного року з дня ухвалення судового рішення, про перегляд якого подається заява.

Перегляд рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами - до суду, який першим допустив помилку при вирішенні справи внаслідок незнання про існування цієї обставини:

1) протягом 1 місяця після того, як особа дізналася або могла дізнатися про ці обставини

2) з підстав, передбачених ч.2. ст.245 КАС - не пізніше ніж через три роки з дня набрання судовим рішенням законної сили

Додаткові джерела:

- Вимоги до форми та змісту позову: <http://genichesk.just.ks.ua/vimogi-do-formi-i-zmistu-pozovu.html>
- Обмеження доступу до судових рішень: <http://www.medialaw.kiev.ua/news/media/1831/>
- Рада обмежила доступ до судових рішень: <http://www.pravda.com.ua/news/2011/10/21/6694250/>
- Виконання судових рішень: нові закони та проблеми: <http://www.judges.org.ua/dig3881.htm>
- Юридична та логічна виваженість і мовна досконалість судового рішення — запорука його прав осудності : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10039.html>
- Про перше засідання присяжних у Львові: <http://www.youtube.com/watch?v=DkG6os0QOjE>

Тема 3. Захист журналістських джерел

Журналісти виконують свої професійні обов'язки, володіючи переважно тими ж правами, які належать всім без винятку, зокрема, правом на свободу слова та правом на доступ до інформації. Одне з не багатьох унікальних прав, що мають журналісти та не мають інші громадяни, – це право зберігати в таємниці ім'я особи, яка надала інформацію. Його називають правом на захист журналістських джерел чи правом на таємницю журналістських джерел.

Законодавче закріплення принципу захисту журналістських джерел є порівняно молодим. Наприклад, у США відповідний закон було прийнято у штаті Меріленд лише у 1896 році. Однак сама концепція базується на більш давніх (та більш відомих) принципах, які застосовувалися до відносин: лікар – пацієнт (лікарська таємниця), адвокат – клієнт (адвокатська таємниця), священник – парафіянин (таємниця сповіді). Всі вони були запроваджені через суспільну необхідність закріпити та гарантувати конфіденційність певних зв'язків у суспільстві¹.

Аналогічною є мета та підходи до захисту стосунків між журналістом та джерелом інформації. Коли держава встановлює гарантії не розкриття джерела, це сприяє тому, що люди, які знають важливу, але часом небезпечну інформацію, передадуть її пресі і в такий спосіб доведуть її до відома громадськості. Захист журналістських джерел є корисним як для журналіста, що має більше можливостей отримати інформацію, так і для осіб, які передають інформацію на умовах конфіденційності. Однак ключовим є значення цього правового інституту для суспільства в цілому. Оскільки споживачем інформації є громадськість, саме вона в результаті виграє від можливості бути більш повно поінформованою.

Важливе значення захисту журналістських джерел влучно охарактеризував Європейський суд з прав людини в одному зі своїх рішень: *„захист журналістських джерел інформації є однією з основоположних умов свободи преси*. При відсутності такого захисту джерела не передаватимуть інформацію у пресу, що може мати негативний вплив на здатність преси подавати точну та надійну інформацію з питань, що становлять суспільний інтерес. Як наслідок життєво важлива функція преси - вартості демократії - буде підірвана. Беручи до уваги значимість журналістських джерел для свободи преси у демократичному суспільстві, втручання може вважатися сумісним зі статтею 10 Конвенції лише у тому випадку, якщо воно виправдане більш важливою потребою суспільного інтересу.”

Під журналістськими джерелами, у першу чергу, мають на увазі людей, які передають інформацію журналістам. На практиці у багатьох випадках цими людьми є державні службовці, які повідомляють про зловживання та корупцію в органах влади. Так само це можуть бути інші люди, які з тих чи інших причин не бажають афішувати своє ім'я. У класичному розумінні таємниця джерел означатиме, перш за все, те, що слідчий чи суддя за загальним правилом не має права вимагати від журналіста назвати прізвище особи, яка надала інформацію. Однак, насправді, право на таємницю є навіть ширшим – від журналіста не можна вимагати чи в інший спосіб отримувати (обшук, виїмка) документи, які можуть встановити особу, що надала інформацію. Таким чином, режим таємниці джерел поширюватиметься і на будь-які документи, які встановлюють зв'язок між журналістом та джерелом інформації.

Деякі автори під журналістськими джерелами на рівні з людьми, які надають інформацію, називають і документи, якими володіють журналісти: нотатки, фотокартки, плівки, та ін. Одна з причин так вважати, це власне той факт, що ці документи можуть призвести до розкриття джерела. І, хоча, документи теж знаходяться під захистом, але називати їх джерелами не зовсім коректно. Для прикладу скористаємось термінологією Ради Європи. Отже, Рекомендація Ради Європи № R (2000) 7 „Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації містить таке визначення: *„термін „джерело” означає будь-яку особу, яка передає інформацію журналістові”*. Поряд з цим, також подається визначення терміну „інформація, що ідентифікує джерело”, до якої відносять: „ім'я та дані особистого характеру, а також голос та зображення джерела; фактичні обставини одержання журналістом інформації від джерела; неопублікований зміст інформації, що передається журналістові від джерела та дані особистого характеру журналістів та їх наймачів, які стосуються їхньої професійної справи”. Вищенаведена інформація, що може ідентифікувати джерело, знаходиться під захистом.

Стосовно інших документів, що мають журналісти: наприклад, неопубліковані фотокартки, на яких зафіксовані масові заворушення, то журналісти, так само, можуть захищати своє право не розголошувати таку інформацію правоохоронним органам, однак за відсутності спеціального закону, який надає захист такій інформації, посилаючись при цьому доведеться на загальні засади свободи слова (зокрема, на право вільно розповсюджувати інформацію) і, меншою мірою, на захист джерел. Адже у формальному розумінні фотокартки, як самостійний елемент, джерелом не є. З огляду на інтереси суспільства, захист фотокарток та інших неопублікованих даних, якими володіють журналісти, повинен бути аналогічним до захисту журналістських джерел, оскільки кожна особа, включаючи, наприклад, демонстранта, який потенційно порушує громадський спокій, повинна довіряти журналістам, а не сприймати їх як збирачів інформації для поліції.

Таємниця журналістських джерел – це не лише право журналіста, коли він може на власний вибір визначати хоче він повідомляти джерело чи ні. З точки зору, в першу чергу, етичних принципів, збереження конфіденційності джерела є одним з основних обов'язків журналіста. На жаль, в українській журналістиці етичні стандарти тільки розвиваються. Натомість, можна навести декілька прикладів із практики Сполучених Штатів Америки. У цій країні захист джерел встановлений на рівні законодавства штатів. Не всі штати мають відповідне законодавство або не завжди захист є абсолютним (коли суд має право вимагати від журналіста розкрити джерело). Однак у багатьох випадках журналісти навіть на вимогу суду відмовлялися це робити, посилаючись на власні професійні стандарти та переконання. За таких обставин, журналістам часто доводилося вирішувати дилему: розкрити джерело чи потрапити за ґрати. Почуття професійної гідності американських журналістів штовхало їх до того, що вони радше вибирали в'язницю.

Ось декілька яскравих прикладів. Журналіст Майрон Фарбер (Myron Farber) з Нью Йорк Таймс провів за ґратами 40 днів, у той же час газета сплатила 285 тисяч доларів штрафу (100 тисяч одразу плюс 5 тисяч за кожен день відмови). Журналіст Білл Фарр (Bill Farr) з Лос Анжелес Геральд Екземінер провів за ґратами 46 днів, але його юридичні проблеми розтягнулися на цілих 10 років. Ванессу Леджетт (Vanessa Leggett), яка збирала матеріали про вбивство для своєї книги, протримали за ґратами аж 168 днів за відмову надати свої записи інтерв'ю, фотокартки та назвати прізвища осіб⁴. Всі ці особи так і не видали свої джерела, за умови, що

знаходилися під загрозою довічного ув'язнення – їх мали тримати до того часу, доки вони не нададуть інформацію, яку вимагав суд. Однак журналісти поставили професійні стандарти вище власної свободи, чим заслужили повагу серед своїх колег.

В Європі право на захист журналістських джерел закріплене на рівні кількох документів: перш за все, це вже вищезгадана Рекомендація Ради Європи № R (2000) 7 „Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації”, а також Резолюція про свободи журналістів і права людини, прийнята на 4-й Європейській конференції міністрів з питань політики в галузі ЗМІ (Прага 7-8 грудня 1994 рік) та Резолюція Європейського парламенту про конфіденційність журналістських джерел від 18 січня 1994 року. Європейська конвенція з прав людини не містить прямої згадки про захист журналістських джерел, тим не менше, відповідно до рішень Європейського суду з прав людини, таке право міститься у статті 10, яка гарантує право на свободу вираження поглядів.

Ключовою справою Європейського суду з прав людини щодо захисту журналістських джерел є справа Гудвін (Goodwin) проти Великобританії, рішення по якій було прийнято у 1996 році. Саме в цій справі суд вперше встановив, що стаття 10 Європейської конвенції захищає права журналістів на таємницю джерел. Гудвін працював журналістом початківцем в журналі Інджинір. Його джерело, працівник компанії Текра, яка займалася розробкою комп'ютерних програм, повідомив про скрутний фінансовий стан у компанії. Журналіст, готуючи публікацію, звернувся до керівництва компанії для того, щоб перевірити достовірність відомостей. Як виявилось інформація була конфіденційною та містилася у секретному пакеті документів, одна копія якого зникла.

Після того як керівництво компанії Текра довідалось про витік інформації, розпочалося судове переслідування проти журналіста та видання. Спочатку було накладено судову заборону як щодо цього видання, так і щодо всіх інших на оприлюднення інформації про фінансовий стан компанії. Потім компанія намагалася через суд з'ясувати, хто саме з працівників компанії був джерелом у журналіста, з метою покарати цього працівника. Отже, представники Текри звернулися до суду з проханням зобов'язати Гудвіна розкрити своє джерело. Однак Гудвін відмовився це робити навіть на вимогу суду, за що суд притягнув журналіста до відповідальності за неповагу до суду, наклавши штраф у розмірі 5 000 фунтів стерлінгів.

Гудвін зміг відстояти своє право у Європейському суді з прав людини, який встановив, що вимога суду повідомити джерело інформації, а також штраф накладений за відмову, становили порушення права журналіста на свободу вираження поглядів. Суд звернув увагу на важливе значення захисту джерел інформації журналістів для свободи преси та для виконання нею функцій вартості демократії. Оцінивши це право, та зваживши його з правом компанії Текра на пошук особи, яка розголосила конфіденційну інформацію (так зване зважування або балансування прав), суд дійшов висновку, що вимога до журналіста повідомити джерело може мати „охолоджуючий ефект” в подальшому та призводити до того, що потенційні джерела боятимуться надавати інформацію журналістам через страх покарання. Саме з цих підстав, суд вирішив - судова вимога розкрити журналістське джерело становила порушення права на свободу слова.

У 2000 році Європейський суд з прав людини розглянув ще одну справу щодо захисту журналістських джерел – справа Ромен і Шміт (Roemen and Shmitt) проти Люксембургу - і теж встановив порушення статті 10. У цій справі влада Люксембургу намагалася виявити особу, яка повідомила, що одного з міністрів було притягнуто до відповідальності за несплату податків. Для цього у помешканні журналіста та його адвоката було проведено декілька санкціонованих обшуків. Європейський суд розцінив ці обшуки як порушення статті 10, зокрема, як порушення права журналіста на захист своїх джерел.

В українському законодавстві також закріплено принцип захисту журналістських джерел. Зокрема, у статті 59 Закону України "Про телебачення і радіомовлення" передбачається, щотелерадіоорганізація зобов'язана ... зберігати у таємниці, на підставі документального підтвердження, відомості про особу, яка передала інформацію або інші матеріали за умови нерозголошення її імені. З 2011 року подібна норма з'явилася і в загальному законі – Законі України «Про інформацію», а саме ч.3 ст.25 зазначає, що

Журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону.

Важливою подією у сфері захисту журналістських джерел є прийняття у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України, що набрав чинності 20 листопада 2012 року. Він передбачає право журналіста не розкривати свої джерела інформації та відмовитися давати свідчення в рамках розслідування кримінальних справ. Зокрема, у частині 2 статті 65 Кримінального процесуального кодексу зазначено: «Не можуть бути допитані як свідки:...6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації...».

У той же час у Цивільному процесуальному кодексі аналогічна норма відсутня.

Окрім неможливості бути допитаним, Кримінальний процесуальний кодекс України у статті 162 встановлює захист журналістських джерел шляхом охорони речей і документів, що містять охоронювану законом таємницю. Так, **до охоронюваної законом таємниці**, яка міститься в речах і документах, **відноситься інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації**. Порядок доступу до таких джерел регулюється частиною 6 статті 163 Кримінального процесуального кодексу, яка передбачає, що слідчий суддя, суд може постановити ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, якщо сторона кримінального провадження, крім обставин, передбачених частиною п'ятою статті 163, доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів. Причому, доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється в порядку, визначеному законом. Однак, варто зазначити, що попри позитивні зміни у Кримінальному процесуальному кодексі відсутнє чітке визначення поняття «журналіст», що ставить під сумнів можливість користуватися цим законодавчим правом операторами, режисерами, продюсерами, які співпрацюють з журналістами й на рівні з останніми володіють інформацією. Також поза захистом залишаються працівники інтернет-видань, блогери та представники інших новітніх медіа.

Таким чином, в Україні для захисту журналістських джерел можна посилатися не лише на норми Європейської конвенції з прав людини та рішення Європейського суду, але й на

конкретні статті українських законів. Разом з цим, поки судова практика в Україні продовжує формуватись, європейська та американська практики детально ілюструють принцип захисту журналістських джерел та порядок його застосування.

Додаткова література:

1. Рекомендація Ради Європи № R (2000) 7 „Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації” [http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r\(2000\)7.htm](http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r(2000)7.htm)
2. Рішення у справі Європейського суду з прав людини „Гудвін проти Великобританії” <http://www.medialaw.ru/article10/6/2/12.htm>
3. Рішення у справі Європейського суду з прав людини „Ромен і Шміт проти Люксембургу” <http://www.medialaw.ru/article10/6/2/35.htm>
4. Анна Огняник. Коли журналіст не може витримати тиску суддів. Справа Гійома Даск'є. http://imi.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=170547&Itemid=1
5. Запроваджено нові гарантії захисту журналістських джерел <http://www.medialaw.kiev.ua/news/media/1975/>
6. Андрій Шевченко: Новий КПК не підсилив захист працівників ЗМІ <http://www.telekritika.ua/news/2012-04-13/71207>
7. The Right of Protection of Sources in International Law:
<https://www.privacyinternational.org/reports/model-brief-on-the-protection-of-journalists-sources/theright-of-protection-of-sources-in>

Посилання:

- 1 Wayne Overbeck. Major Principles of Media Law. 2004 p. 330
- 2 Рішення Європейського суду з прав людини у справі Гудвін (Goodwin) проти Великобританії. Para. 46
- 3 Бюлетень Бюро інформації Ради Європи в Україні, 2003 рік. С 69-72
- 4 Wayne Overbeck. Major Principles of Media Law. 2004 p. 348

Тема 4. Доступ до судових засідань та судових матеріалів

Тема доступу до судових засідань та судових матеріалів містить низку питань, пов'язаних із журналістикою та судами, зокрема: доступ до судових засідань, підстави віднесення судових засідань до закритих, порядок висвітлення судових процесів та порядок фіксації судових засідань. Щоб зрозуміти принципи регулювання доступу до судових засідань та судових матеріалів, потрібно врахувати, що право журналістів на доступ до інформації – не єдина цінність, яку держава має захищати в цьому випадку. Є багато інших, не менш важливих прав. Гарантії справедливого судового розгляду – це в першу чергу гарантії прав тих осіб, які беруть участь у цьому розгляді, особливо підсудного у кримінальному процесі. Авторитет правосуддя та право особи на справедливий судовий розгляд є тими факторами, через які свободу слова може бути правомірно обмежено. На це вказують як міжнародні акти, так і українське законодавство. Наприклад, Конституція України каже: *«Здійснення цих прав (прав на свободу думки і слова – прим.) може бути обмежене законом... для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя»*. Необхідно знайти справедливий баланс та врівноважити права й обов'язки суб'єктів цього процесу: сторін у справі, судді (суду), інших осіб, що беруть участь у справі, засобів масової інформації та громадськості, зацікавленої в отриманні повної інформації.

Доступ до судових засідань

Судові засідання в Україні проводяться відкрито та гласно, за винятком обмеженої кількості випадків, коли засідання можуть проходити у закритому режимі. Принцип гласності судового процесу закріплено на рівні Конституції (стаття 129), де вказано, що *«гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами»* є однією з основних засад судочинства. Також це питання врегульовано у статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: *«Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя»*.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» встановлює, що *«розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених процесуальним законом»*. Аналогічні положення містяться й у процесуальних законах. Журналісти мають право бути присутніми на судових засіданнях на рівних правах із іншими громадянами. Тобто, якщо і доки громадяни мають доступ до зали судових засідань, журналісти так само мають право бути присутніми. При цьому журналіст не зобов'язаний представлятися в якості журналіста.

Обмеження права доступу до судових засідань, як правило, пов'язані з двома питаннями:

- 1) доступ до інформації про судові засідання та
- 2) право на фіксування судових процесів технічними засобами. Окрім цього, може виникнути і проблема доступу на відкрите судове засідання, коли зал судового засідання не може вмістити всіх присутніх, однак це питання наразі юридично не врегульовано¹.

Закриті судові засідання

Оголошення судового засідання закритим є винятком із правила. Якщо засідання закрите, в ньому беруть участь лише сторони, при цьому навіть вони не мають права розголошувати відомості стосовно ходу засідань. Підстави для суду оголосити засідання закритим залежать

від виду процесу. Крім того, у різних видах судового процесу передбачений різний підхід до оголошення рішень, винесених у закритому процесі.

I. Кримінальний процес

Здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні відбувається лише у випадках:

- 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній;
- 2) розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;
- 3) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи;
- 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом;
- 5) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні (частина 2 статті 27 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК).

Крім того, у закритому засіданні здійснюється розгляд клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу (частина 3 статті 189 КПК).

Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, судові рішення проголошується прилюдно з пропуском інформації, для дослідження якої проводилося закрите судові засідання (якщо і на момент проголошення рішення інформація все ще підлягає захисту від розголошення) (частина 7 статті 27 КПК).

II. Цивільний процес

Закритий судовий розгляд допускається у таких випадках:

- 1) відкритий розгляд може привести до розголошення державної або іншої таємниці, яка охороняється законом;
- 2) за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, з метою забезпечення таємниці усиновлення, запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя цих осіб, або відомостей, що принижують їх честь і гідність (частина 3 статті 6 Цивільного процесуального кодексу України(далі - ЦПК)).

Статті 254 та 259 ЦПК додатково містять норми про розгляд у закритому судовому засіданні справ, що стосуються таємниці усиновлення та банківської таємниці.

У частині 9 статті 6 ЦПК передбачено, що рішення суду проголошується прилюдно, крім випадків, коли розгляд проводився у закритому судовому засіданні. Із цього випливає, що рішення за результатами закритого судового розгляду доводяться лише до відома тих осіб, які брали участь у справі або були присутні при її розгляді.

III. Господарський процес

Справа розглядається у закритому засіданні, якщо:

- 1) це суперечить вимогам щодо охорони державної, комерційної або банківської таємниці;
- 2) сторони чи одна з сторін обґрунтовано вимагають конфіденційного розгляду справи і подають відповідне клопотання до початку розгляду справи по суті (стаття 4⁴ Господарського процесуального кодексу України (далі - ГПК).

Відповідно до частини 1 статті 85 ГПК, прийняте рішення оголошується господарським судом у судовому засіданні після закінчення розгляду справи. Більш конкретної норми для ситуації закритого судового засідання кодекс не містить.

IV. Адміністративний процес

Судове засідання або його частина оголошуються закритими:

- 1) з метою нерозголошення державної чи іншої таємниці, що охороняється законом;
- 2) з метою захисту особистого та сімейного життя людини;
- 3) в інтересах малолітньої чи неповнолітньої особи;
- 4) в інших випадках, установлених законом (частина 3 статті 12 Кодексу адміністративного судочинства України (далі - КАС)).

Крім того, у КАС прямо вказано, що у закритому судовому засіданні розглядаються позовні заяви щодо певних протиправних фінансових операцій (частина 5 статті 183-4 КАС). Відповідно до частини 9 статті 12 КАС, якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, прилюдно проголошується лише резолютивна частина рішення.

КАС також містить таку цікаву норму: «Якщо під час закритого судового засідання буде встановлено, що інформація з обмеженим доступом є суспільно значимою або доступ до інформації обмежено з порушенням закону, суд постановляє ухвалу про її дослідження у відкритому судовому засіданні» (частина 5 статті 12 КАС).

V. Розгляд справ про адміністративні правопорушення

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КПАП) передбачає, що справа про адміністративне правопорушення розглядається відкрито крім випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної таємниці (ст. 249). Це стосується не лише судів, а й інших органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення.

Право робити нотатки та фіксувати судові засідання технічними засобами

Закон про судоустрій і статус суддів, як і процесуальні кодекси, однозначно визначають право будь-якої особи, присутньої на відкритому судовому засіданні, використовувати портативні аудіотехнічні засоби². Кожен присутній також може робити письмові нотатки³.

Фото-, кіно- та відеозйомка, звукозапис із застосуванням стаціонарної апаратури, а також трансляція засідання, за загальним правилом допускаються лише з дозволу суду. При цьому у цивільному процесі на це має бути обов'язкова згода осіб, які беруть участь у справі, а у кримінальному процесі суд лише бере до уваги думки сторін з цього питання. В адміністративному процесі потрібна згода лише тих осіб, які не є суб'єктами владних повноважень. Господарський процесуальний кодекс України і Кодекс України про адміністративні правопорушення не містять норм про неофіційне фіксування судових засідань присутніми особами.

Порядок отримання згоди осіб, які беруть участь у справі, як і звернення до суду з питань фіксації судового процесу недостатньо чітко визначені процесуальним законодавством. На практиці, зазвичай, до початку судового засідання представник ЗМІ подає судді клопотання про намір здійснювати фото- чи відеозйомку. У такому клопотанні потрібно зазначити прізвища, імена та по батькові осіб, що здійснюватимуть фіксацію судового процесу, бажано

вказати інформацію про ЗМІ, до якого вони належать та мотивувати необхідність проведення зйомки. Разом з тим, варто пам'ятати, що процесуальні закони містять однакові правила для репортерів та інших осіб, які здійснюють фотографування чи відеозапис із власної ініціативи. Відсутність у людини формального статусу журналіста не виключає її право фіксувати хід судового засідання. На початку судового засідання суддя розглядає клопотання і запитує осіб, які беруть участь у справі, про їх згоду на фото- або відеозйомку тощо. Суддя дозволяє або відмовляє у фіксації засідання і виносить про це ухвалу.

Слід пам'ятати, що подання клопотань особами, котрі не беруть участь у справі, (зокрема, журналістами) також недостатньо урегульоване. Суддя (хоч це і мало ймовірно) може відмовити у прийнятті клопотання від такої особи. У цьому випадку представнику ЗМІ варто визначити, яка зі сторін найбільш зацікавлена у фіксації судового процесу та попросити представника цієї сторони подати відповідне клопотання до судді. Звісно, такі домовленості доречно робити до початку судового засідання.

Міжнародний досвід щодо фіксації журналістами судових засідань.

Важливо зазначити, що в більшості демократичних країн традиційно відсутнє право журналістів чи інших осіб робити будь-яку фіксацію на фото-, аудіо- чи відеотехніку. Найяскравіший приклад – федеральне законодавство США, яке повністю забороняє наявність камер у залі судового засідання. Це мотивовано тим, що за умов відеозапису свідки менш відверті у своїх свідченнях, а крім того відбувається надмірне втручання у приватність жертв і свідків і дуже сильний вплив на подальше соціальне життя підсудних. Вважається, що ЗМІ та їх аудиторія чинять тиск на правосуддя. Тому для висвітлення відповідних судових процесів залучають лише спеціальних судових художників, які роблять замальовки із зали судових засідань. Натомість, на рівні окремих штатів більшою чи меншою мірою дозволено вести зйомку судових процесів.

Правила, встановлені Радою Європи, також вказують на те, що фіксування інформації у судовому процесі технічними засобами (за винятком здійсненого судом) має бути обмежено. Зокрема, у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № (2003)13 «Про надання інформації щодо кримінального судочинства через засоби масової інформації» вказано: *«Прямі трансляції або записи засобами масової інформації в залах суду не повинні відбуватися, якщо і доки це не є навмисно дозволеним законом або відповідними судовими органами. Таке висвітлення може бути дозволене лише тоді, коли це не несе серйозного ризику недоречного впливу на жертв, свідків, сторін кримінального судового процесу, присяжних або суддів»*. Тобто заборона на записування встановлюється також у першу чергу для того, щоб не було шкідливого впливу на учасників судового процесу.

Цікавим є приклад Великої Британії, у судовій практиці якої завжди панувала заборона на фотографування, відеозапис і трансляцію судових засідань. Кілька років тому активізувалося суспільне обговорення цієї практики, і почався рух до більшої відкритості судів у тому числі через запровадження фото- і відеозйомки слухань, хоч і в обмеженому обсязі. Така стратегія була визначена у промові королеви Єлизавети II у травні 2012 року, і відображена у пропозиціях Міністерства юстиції Великої Британії⁴.

Інший приклад - судовими правилами штату Вермонт (США), що були затверджені Верховним судом штату говориться, що використання камер та записуючого обладнання, а також

присутність представника ЗМІ в судовій кімнаті дозволяється. Верховний суддя дозволяє та може в будь-який момент заборонити використання камер та обладнань без попередження і в будь-який час. Щоправда кількість камер та фотографів обмежується в кількості 1 фотографа/оператора і 2 камер. На практиці, якщо в залу хоче потрапити кілька медій вони самостійно обирають того, хто буде представлений в судовій залі, а суддя накладає зобов'язання поділитися матеріалами з іншим медіа.⁵

Єдиний реєстр судових рішень

З метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства в Україні існує Єдиний державний реєстр судових рішень, який було запроваджено Законом України «Про доступ до судових рішень». Цим Законом визначено порядок доступу до судових рішень (рішень, судових наказів, постанов, вироків, ухвал), ухвалених судами загальної юрисдикції. Відповідно до статті 2 Закону, кожен має право на доступ до судових рішень. Це право забезпечується офіційним оприлюдненням судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України чи шляхом публікування в друкованих виданнях із дотриманням вимог цього Закону.

Єдиний державний реєстр було започатковано в 2006 році, за Законом рішення місцевих судів почали вноситися до реєстру лише з 1 січня 2007 року. Ведення Єдиного державного реєстру судових рішень забезпечує Державна судова адміністрація України. Судові рішення, внесені до Реєстру, відкриті для безоплатного доступу на офіційному веб-порталі судової влади України: www.reyestr.court.gov.ua.

Кожен має право повністю або частково відтворювати судові рішення, що проголошені судом прилюдно, у будь-який спосіб, у тому числі через оприлюднення в друкованих виданнях, у засобах масової інформації, створення електронних баз даних судових рішень. Будь-яке редагування тексту судового рішення не повинно спотворювати його зміст.

У текстах судових рішень, відкритих для загального доступу через оприлюднення на офіційному веб-порталі судової влади або офіційне опублікування, не може бути розголошено відомості, що дають можливість ідентифікувати фізичну особу (імена фізичних осіб, місце проживання або перебування, реєстраційні номери транспортних засобів тощо). Такі відомості замінюються літерними або цифровими позначеннями – наприклад, «Особа 1». У текстах судових рішень, відкритих для загального доступу, не може бути розголошено відомості, для забезпечення нерозголошення яких було прийнято рішення розглянути справу в закритому судовому засіданні.

Варто зауважити, що у первинній редакції Закону України «Про доступ до судових рішень», передбачалось, що до Реєстру включаються усі судові рішення судів загальної юрисдикції, але у 2011 році до ст. 3 цього закону були внесені зміни, згідно з якими перелік судових рішень судів загальної юрисдикції, що підлягають включенню до Реєстру, затверджується Радою суддів України за погодженням з Державною судовою адміністрацією України. Тобто фактично на поточний час не всі рішення судів загальної юрисдикції можна знайти у Реєстрі.

Доступ до судових матеріалів

Окрему увагу слід звернути на порядок доступу до судових рішень осіб, які не брали участі у справі. Стаття 2 Закону України «Про доступ до судових рішень» встановлює, що такі особи мають право ознайомитися з судовим рішенням у повному обсязі, лише якщо рішення безпосередньо стосується їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків. Стаття 9 Закону встановлює, що такі особи мають звернутися до апарату відповідного суду з письмовою

заявою про надання можливості ознайомитися із судовим рішенням чи зробити копію. У заяві особа повинна обґрунтувати, чому вона вважає, що судове рішення безпосередньо стосується її прав, свобод, інтересів чи обов'язків. Заяву невідкладно розглядає відповідальна службова особа апарату суду, якщо ж заява потребує додаткового вивчення – протягом трьох робочих днів. За виготовлення копії судового рішення справляється судовий збір у розмірі, встановленому законом (станом на лютий 2015 року збір становить 1 грн. за кожний аркуш копії – див. ЗУ «Про судовий збір»).

Крім того, знайти судові рішення можна, як уже зазначалося, у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Заслухати текст рішення можна у судовому засіданні (за винятками, встановленими для закритих судових засідань). Журналіст, звичайно, також може звернутися до осіб, які брали участь у справі, і попросити у них матеріали, якими вони володіють.

Законодавством встановлений строк і порядок зберігання матеріалів розглянутих судових справ: відповідні норми містяться у Наказі Державної судової адміністрації України № 22 від 11 лютого 2010 року, а також у Законі України «Про Національний архівний фонд та архівні установи». Залежно від категорії справи і виду судочинства строк зберігання її матеріалів варіюється від 1 до 75 років. У деяких випадках матеріали справ належить зберігати безстроково у державних архівах. Це, зокрема, справи на засуджених до довічного позбавлення волі або до виняткової міри покарання, про злочини проти основ національної безпеки України про встановлення батьківства і/ або материнства, про реабілітацію жертв політичних репресій та ін.

Неповага до суду

Суддя має достатньо широкі права вживати заходів для забезпечення порядку в судовому процесі, для усунення перешкод у розгляді справи, а також щодо притягнення до адміністративної відповідальності осіб за неповагу до суду. Це передбачено у частині 3 статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: *«Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою завдання шкоди авторитету суддів чи впливу на безсторонність суду забороняється і тягне відповідальність, установлену законом»*.

Журналісти можуть потрапити під вплив наведених вище обмежень, наприклад, у випадку, коли порушуватимуть порядок у залі судового засідання: говорити, ходити або палити. Неузгоджена фото- чи відеозйомка так само може стати підставою для правомірного виведення журналістів із зали судового засідання. Суддя може ухвалити рішення про притягнення порушника до адміністративної відповідальності на підставі статті 185-3 Кодексу про адміністративні правопорушення "Прояв неповаги до суду", яка передбачає можливість застосування адміністративного арешту на строк до п'ятнадцяти діб або штрафу у розмірі від 20 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто від 340 до 1700 грн.

Суддів не обмежено у застосуванні положень про неповагу до суду і щодо інших дій журналістів, наприклад, щодо публікування матеріалів стосовно ходу судового процесу. В Україні така практика відсутня, натомість у багатьох європейських країнах подібні процеси є типовими (наприклад, рішення Європейського суду з прав людини у справах: Махілоахоє проти Молдови, «Санді Таймс» проти Великобританії, Гудвін проти Великобританії).

Додаткова література:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI.

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>

2. Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 № 3262-IV

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>

3. Єдиний державний реєстр судових рішень:

<http://www.reyestr.court.gov.ua>

4. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № REC (2003)13 «Про надання інформації щодо кримінального судочинства через засоби масової інформації» ухвалена Комітетом міністрів 10.07.2003 р.

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/Translations/Ukrainian/Rec%282003%29013_ua.pdf

5. Порядок проведення фото- та відео зйомки в судовому засіданні. Інструкція, розроблена Інститутом Розвитку Регіональної Преси.

<http://irrp.org.ua/tutorials/instruction/1944-poryadok-provedennya-foto-ta-vdeo-zyomki-v-sudovomu-zasdann.html>

(слід враховувати, що цей документ опублікований 7 червня 2011 року, і законодавство зазнало деяких змін)

6. ВІДКРИТІСТЬ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ: УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА І МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

<http://osvita.mediasapiens.ua/material/3603>

7. Основи судової журналістики

<http://www.court.gov.ua/userfiles/UROL%20Courts%20and%20Media%20Manual%20for%20Journalists.pdf>

8. ПРАВИЛА пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1322-05>

9. Як потрапити на судове засідання до ВСУ чи вищих судів:

<http://stop-x-files-ua.org/?p=5842>

Посилання:

1 Вважається, що така ситуація не буде порушенням прав журналістів, якщо допуск до зали не мав ознак дискримінації. З іншого боку, рекомендації Ради Європи покладають на суди позитивні обов'язки у випадках, коли підвищений інтерес до справи був прогнозований, обирати більші приміщення або забезпечувати право на доступ до інформації в інший спосіб – наприклад, транслювати судовий процес у додатковому приміщенні, де може розміститися більше глядачів.

2 Частина 2 статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; частина 8 статті 6 ЦПК; частина 8 статті 12 КАС; частина 6 статті 27 КПК.

3 Це право прямо передбачене лише у Цивільному процесуальному та Кримінальному процесуальному кодексах, інші кодекси просто не містять обмежень щодо таких дій. Суддя не може заборонити здійснення записів (як і інших дій) без підстав, визначених процесуальним кодексом.

4 Proposals to allow the broadcasting, filming, and recording of selected court proceedings. Ministry of Justice of the United Kingdom. May 2012 –

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/162260/broadcasting-filming-recording-courts.pdf.pdf

5 Supreme Court Etiquette for Media <http://www.vermontjudiciary.org/MasterDocument/CourthouseEtiquette.pdf>

Тема 5. Право на справедливий судовий розгляд. Презумпція невинуватості

Преса може легко налаштувати суспільство на те, що якась особа є злочинцем, ще до того, як буде прийнято рішення суду. Візьмімо, наприклад, справу колишнього народного депутата Лозинського. Масовані повідомлення у ЗМІ сформували чіткий імідж убивці колишньому народному депутатові та його колегам по полюванню. В той час, коли суд розглядав справу, над суддею нависала громадська думка – суспільство очікує обвинувального вироку і може бути незадоволеним, якщо вирок буде іншим. Некоректні висловлювання лунають не лише з боку преси, але й із вуст високих посадових осіб, зокрема Лозинського неодноразово називали «злочинцем». За таких обставин важко сказати, чи буде справедливим та неупередженим судовий розгляд. Водночас, саме на державу покладається обов'язок забезпечити це право кожному.

Інші випадки, які можна згадати, – арешт Олексія Пукача, обвинуваченого у вбивстві журналіста Георгія Гонгадзе, або розгляд у 1999 році справи серійного вбивці Онопрієнка. Необхідність враховувати в роботі журналіста право на справедливий судовий розгляд та на презумпцію невинуватості, звісно, не означають, що журналістам заборонено повідомляти про перебіг судового процесу або переповідати факти, пов'язані зі злочином. Однак такі повідомлення мають відповідати деяким правилам.

Визначення презумпції невинуватості

Засади презумпції невинуватості сформульовано у статті 62 Конституції України: *«Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину... Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь»*.

У Європейській конвенції з прав людини презумпцію невинуватості зафіксовано у статті 6.2.: *«Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку»*.

Водночас, досі залишається дискусійним питання про те, чи можуть **журналісти** в принципі порушити презумпцію невинуватості особи. Деякі автори вважають, що презумпцію невинуватості може бути порушено лише представниками держави – суддею, прокурором, міністром тощо, оскільки вона характеризує особливе ставлення держави до підсудного. Традиційно презумпція невинуватості означає, що до особи, вину якої не доведено в суді, не можна ставитися як до злочинця¹. Це стосується, перш за все, таких правових наслідків, як:

- 1) будь-які сумніви в суді мають тлумачитися на користь підсудного;
- 2) без обвинувачувального вироку суду особу не можна піддавати жодному покаранню;
- 3) підсудний повинен залишатися на свободі, якщо тільки немає переконливих аргументів для того, щоби тримати його під арештом.

Презумпція невинуватості та право на справедливий суд

Водночас, презумпція невинуватості є частиною ширшого права – права особи на справедливий судовий розгляд. Вважається, що поширення інформації у ЗМІ може підірвати право особи на справедливий суд, оскільки преса може підштовхувати суддів, а особливо суд присяжних чи присяжних засідателів до певного рішення. З іншого боку, преса може налаштувати суспільство на рішення про винуватість особи, і в такій ситуації виправдувальний вирок суду може серйозно підірвати авторитет і довіру до правосуддя. Саме тому Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № (2003) 13 «Про надання інформації щодо кримінального судочинства через засоби масової інформації» містить окремий принцип №2 «Презумпція невинуватості» такого змісту: *«Повага до принципу презумпції невинуватості є невід'ємною частиною права на справедливий суд. Згідно з цим, погляди та інформація стосовно судових процесів, що відбуваються, мають передаватися або розповсюджуватися через засоби масової інформації тоді, коли це не зашкоджує презумпції невинуватості підозрюваного, обвинуваченого або підсудного»*.

З точки зору сказаного можна зробити декілька висновків. Перший: оскільки презумпція невинуватості є частиною права на справедливий суд, то преса не може порушити презумпцію невинуватості, якщо стосовно особи ще не було порушено кримінальної справи. У цьому випадку йтиметься виключно про те, що поширена інформація може перевірятися на предмет правдивості з точки зору приниження честі та гідності. Якщо проти особи вже порушено кримінальну справу, яка перебуває на стадії розслідування чи в суді, журналісти повинні обережніше ставитися до поширення інформації. Найкраще в такій ситуації не публікувати стверджувальні висловлювання, а вкладати слова в уста інших осіб. Доцільно використовувати такі фрази: *«як стверджує прокурор»*, *«слідство встановило, що»*, *«свідок стверджує»*².

Українське інформаційне законодавство

Лише Закон України "Про телебачення і радіомовлення" містить згадку про презумпцію невинуватості. У статті 59 «Обов'язки телерадіоорганізації» у п. 1-3 вказано, що телерадіоорганізація зобов'язана *«не поширювати матеріали, які порушують презумпцію невинуватості підсудного або упереджують рішення суду»*. З цієї цитати можна зробити висновок, що право на презумпцію невинуватості стосується також і випадків поширення інформації у засобах масової інформації. Другий висновок – у законі про телебачення і радіомовлення йдеться лише про «підсудного», тобто це означає, що закон стосується лише тих випадків, коли справа вже перебуває на розгляді суду, а особа має процесуальний статус підсудного, тобто раніше їй було висунуто обвинувачення.

Разом із цим, буде хибним висновок про те, що у випадку поширення інформації в інший спосіб, ніж через телебачення чи радіо, не може бути претензій щодо порушення презумпції невинуватості, зважаючи на те, що закон про пресу такого права не захищає. Особа може звернутися до суду, посилаючись прямо на статтю 62 Конституції України, і суд буде зобов'язаний розглядати таку справу. При цьому ми вважаємо, що особа може захищати своє право відтоді, коли відносно неї порушено кримінальну справу.

Ще один аспект із закону про телебачення і радіомовлення, який заслуговує на увагу, – це згадка про заборону поширювати матеріали, які *«упереджують рішення суду»*. Нам не відомо

про жоден випадок в Україні, коли б розглядалося питання в юридичних інстанціях чи навіть велася публічна дискусія про порушення цієї норми. Однак за змістом норма означає, що журналісти до винесення судового рішення не повинні стверджувати, наві'язувати чи можливо навіть розмірковувати, яким саме має бути судове рішення. Наприклад, порушенням цієї норми буде ствердження журналіста напередодні винесення судового рішення про те, що *«з огляду на тяжкий характер злочинів, скоєних підсудним, суд повинен посадити його щонайменше на 15 років»*. Метою заборони таких висловлювань є забезпечення поваги до судових рішень та авторитету правосуддя.

За кордоном існує досвід притягнення до відповідальності за висловлювання, що упереджують рішення судів. Наприклад, у Великобританії такі дії є частиною правопорушення, що має назву «неповага до суду». Справа «Сандей Таймс» проти Великобританії, яку вирішував Європейський суд з прав людини, якраз стосується вказаної теми. У цій справі Європейський суд став на захист свободи слова і сказав, що журналісти не нав'язували конкретне судове рішення, а лише ставили під сумнів розмір компенсацій, які, відповідно до рішення суду, компанія – виробник ліків для вагітних мала сплатити матерям, чиї діти зазнали каліцтв.

Розголошення імені учасників судового процесу

Стаття 296 Цивільного кодексу України встановлює спеціальні правила висвітлення судових процесів та слідчих дій, пов'язаних із використанням імені особи. Ім'я фізичної особи, яка затримана, підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, або особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може бути використане (обнародоване) лише в разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї або винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення та в інших випадках, передбачених законом. Слід звернути увагу, що до моменту повідомлення про підозру, затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (тобто допоки особа не отримала офіційного статусу підозрюваного) або передання обвинувального акту до суду (тобто допоки особа не отримала офіційного статусу обвинуваченого (підсудного) немає обмежень на використання імені особи в контексті скоєння нею діянь, що можуть кваліфікуватися за Кримінальним кодексом. Таким чином, право журналістів використовувати ім'я обмежується лише в той момент, коли справа переходить у відання правоохоронних органів.

Цивільний кодекс також містить три правила:

- 1) ім'я потерпілого від правопорушення може бути оприлюднене лише за його згодою;
- 2) ім'я учасника цивільного спору, який стосується особистого життя сторін, може бути використане іншими особами лише за його згодою;
- 3) використання початкової літери прізвища фізичної особи у засобах масової інформації, літературних творах не є порушенням її права на ім'я.

Водночас, засоби масової інформації розголошують імена підозрюваних та підсудних у справах, які мають суспільний резонанс, – справа Гонгадзе, обвинувачення міністра Рудьковського тощо. Юридичним обґрунтуванням для таких дій преси є закон про інформацію, а саме частина 3 статті 30, відповідно до якого «суб'єкти інформаційних відносин звільняються від відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд встановить,

що ця інформація є суспільно необхідною». Також слід зазначити, що позови стосовно порушення права за статтею 296 бувають вкрай рідко.

Повідомлення про дії, які є злочином

Досить часто журналісти стикаються з юридичною проблемою, коли готують матеріали про хабарництво, інші службові злочини та злочини, вчинені високими посадовими особами. Подаючи такі матеріали суспільству, преса виконує важливу функцію вартості демократії. Однак особи, проти яких спрямовано матеріали, дуже часто намагаються заборонити журналістам робити публікації. Їхній аргумент у боротьбі проти журналістів – «ви не можете стверджувати, що ми вчинили якісь дії, які є кримінально караними, або називати нас злочинцями, хабарниками, корупціонерами, якщо це не підтверджено відповідним судовим рішенням у кримінальній справі». На жаль, такі аргументи часто сприймають і українські суди. Якщо прийняти таку логіку, то право преси інформувати про зловживання влади буде суттєво підрвано.

Аргументація про хибність висновку поданого вище міститься у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Флукс» проти Молдови №6, ухваленому 29 жовтня 2008 року. Справа стосувалася того, що газета «Флукс» звинуватила директора школи в тому, що він бере хабарі за прийом учнів до школи. Суд у Кишиневі вирішив: *«Суд не має підстав не довіряти свідкам (які підтвердили, що давали хабарі. – Т.Ш.)... Однак для того, щоб мати можливість публічно стверджувати, що хтось бере хабарі, потрібно, щоб кримінальний суд виніс рішення, що ця особа винна у хабарництві».*

Європейський суд хоча й відмовився захищати газету в цій справі, у своєму рішенні прямо заперечив аргументацію суду: *«Суд підкреслює, що не сприймає аргументацію суду першої інстанції, зокрема щодо того, що обвинувачення у серйозному правопорушенні проти заявника спочатку мали бути доведеними у кримінальному процесі. Однак, потрібно також акцентувати увагу, що право на свободу вираження поглядів не може сприйматися як таке, що надає газетам необмежене право безвідповідально звинувачувати осіб у здійсненні кримінально караних діянь за відсутності підтвердження фактів на момент публікації (газета опублікувала анонімний лист, а свідків знайшла лише перед судом)... і без надання їм можливості особисто спростувати обвинувачення. Існують межі права газет розповсюджувати інформацію, а тому потрібно знаходити баланс між цим правом та правом осіб про яких поширюється інформація».*

Додаткова література:

1. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № REC (2003) 13 «Про надання інформації щодо кримінального судочинства через засоби масової інформації», ухвалена Комітетом міністрів 10.07.2003
р. http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/Translations/Ukrainian/Rec%282003%29013_ua.pdf
2. Рекомендации Судебной палаты по информационным спорам при Президенте РФ от 24.12.1997. №3 (10) «О применении принципа презумпции невиновности в деятельности журналистов». ЗИП 1997, №12 с. 21 <http://www.internet-law.ru/court/bul4/bul410.htm>

3. Презумпція невинуватості та право на справедливий судовий розгляд <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3304>
4. Засуджений вимагає поважати презумпцію невинуватості. http://gazeta.dt.ua/LAW/zasudzheniy_vimagae_povazhati_prezumpsiyu_nevinuvato_sti_eks-kerivnik_konsulskogo_upravlinnya_mzs_uk.html
5. Право на справедливий суд 2012: <http://www.pravo.org.ua/2010-03-07-18-06-07/lawreforms/1299-pravo-na-spravedlyvyu-sud.html>
6. Новий КПК і право на справедливий суд <http://racurs.ua/227-novyu-kpk-i-pravo-na-spravedlyvyu-sud>

Посилання:

- 1 Саме «ставитися як до злочинця», а не просто називати злочинцем.
- 2 У справі Європейського суду «Ворм проти Австрії» журналіст видав слова прокурора за власні, це стало одним із аргументів притягнення журналіста до відповідальності та програшу справи у Страсбурзі.

Урок 6. Поширення інформації про суд та суддів: практика Європейського суду з прав людини

Європейський суд з прав людини розглянув досить багато справ, які стосувалися свободи слова та функціонування судової системи. Зокрема, це справи, коли преса чи громадяни своїми висловлюваннями принижували репутацію судді, завдавали шкоди авторитету правосуддя (суду), поширювали інформацію, що підривала презумпцію невинуватості та право на справедливий судовий розгляд для обвинувачених у злочинах та інші. Європейський суд, розглядаючи такі справи, не лише виносить рішення по суті, але й формулює у них принципи, які мають застосовуватися як цим судом надалі, так і іншими національними судами (у тому числі українськими).

Важливо, що у статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод встановлено, що здійснення свободи вираження поглядів може підлягати таким обмеженням або санкціям, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві, зокрема, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду. Отже, окрім необхідності захищати авторитет правосуддя, легітимним аргументом для обмеження свободи слова може бути захист прав інших осіб: ними можуть бути і підсудні, і судді.

Рішення «Санді Таймс» (The Sunday Times) проти Великобританії. 1979 рік

Ця справа була не лише однією з перших справ, які стосувалися судової системи та преси, але й однією з перших за статтею 10 Європейської конвенції взагалі. Проти англійської компанії «Дистилерс», що займалася реалізацією неперевереного заспокоїливого засобу для вагітних жінок, було подано позов про стягнення збитків. Позов був викликаний тим, що в результаті вживання цього препарату майбутніми матерями більш ніж 500 дітей народилося або без рук чи ніг, або із серйозними порушеннями нервової системи.

У момент, коли сторони (компанія і потерпілі) вели переговори про мирне врегулювання спору (компанія намагалася домовитися про виплату потерпілим компенсації), газета «Санді Таймс» опублікувала статтю, що містила критику англійської правової системи та пропозицію компанії збільшити суму компенсації для сплати потерпілим. У статті також було обіцяно розкрити детальні факти трагедії в наступних випусках газети. Британські суди заборонили публікацію другої статті, оскільки це могло вплинути на сторони та судові рішення у справі. Суди побоювалися того, що суспільство сформує свою думку заздалегідь, ґрунтуючись на висновках, представлених у пресі. Це могло призвести до ситуації, коли остаточне судові рішення у справі було би сприйнято як загалом несправедливе та неприйнятне.

Європейський суд погодився з аргументами, що піклування про повагу та довіру до судової влади є дуже важливим фактором. Але Суд дійшов висновку, що в даному випадку цей фактор не відігравав значної ролі, оскільки заборонена стаття була написана досить витримано і не мала на увазі, що тільки одне-єдине рішення може бути правильним. Якби у статті висловлювалася підтримка тільки одній точці зору як правильній, це було б неприйнятним та цілком законно могло бути заборонено до завершення судового розгляду.

Суд також вказав, що заборона публікації статті не була необхідною, оскільки Європейська конвенція також захищає право висловлювати думки та ідеї, які окремим групам людей можуть не подобатися. До обов'язків преси відноситься розповсюдження інформації з питань, що є предметом суспільної дискусії, включаючи інформацію про справи, які розглядаються в судах. Крім того, суспільство має право знати про подібні події. Володіти інформацією про дію ліків та

симптоми негативного впливу було б дуже важливо для інших матерів, які могли використовувати цей препарат під час вагітності. Це також зробило би людей обережнішими відносно ліків, які вони приймають.

Рішення «Барфод (Barfod) проти Данії». 1989 рік

Справа Барфода була першою з тих, що стосувалися висловлювань безпосередньо на адресу суду та суддів. У 1979 році місцевий уряд Гренландії ввів додатковий податок, який мали сплачувати громадяни Данії, які працювали на американських базах у Гренландії. Такі дії уряду були оскаржені до суду як неправомірні, але суди відхилили позови як безпідставні. Пан Барфод, за спеціальністю різник по камінню, якого запровадження податків безпосередньо не зачіпало, написав статтю, яку опублікували у газеті Grenland Dansk. У статті він критикував судові рішення, висловлюючи думку, що двоє присяжних засідателів мали би взяти самовідвід, а також піддав сумніву їхню компетентність та неупередженість.

Річ у тім, що справу щодо податків розглядав один суддя та два присяжних засідателі. Обидва присяжні працювали на місцевий уряд (один був директором музею, інший – консультантом із питань міського житлового будівництва) і тому мали очевидний конфлікт інтересів, адже введення податків було вигідним уряду – їхньому роботодавцю. Барфод серед іншого сказав, що засідателі «виконали свій обов'язок» і прийняли рішення на користь уряду. Він вказав, що рішення було прийнято двома голосами проти одного і не важко здогадатися, хто були ці двоє.

Проти Барфода було порушено кримінальну справу за статтею дифамація (наклеп). Вищий Суд Гренландії визнав його винним і присудив сплатити грошовий штраф. Суд встановив, що *«висловлювання у статті про те, що двоє присяжних засідателів виконали свій обов'язок, тобто обов'язок працівників місцевого уряду у винесенні рішення на користь останнього, є серйозними обвинуваченнями, які можуть зашкодити їхній репутації в очах громадськості»*. Таке обвинувачення не може бути об'єктивно підтверджено, оскільки немає підстав вважати, що за умови відсутності конфлікту інтересів засідателі проголосували б інакше. Також було з'ясовано, що насправді голосування у справі щодо податків було одногосним, а не два голоси проти одного.

У Страсбурзі до розгляду у Європейському суді¹ справу було розглянуто Європейською комісією, яка прийшла до висновку про порушення права за статтею 10 (14 голосів проти 1).

Натомість Європейський суд погодився з Урядом Данії в тому, що заявник не мав фактичних підстав стверджувати, що засідателі були упередженими; також судді зазначили, що Барфод мав можливість критикувати судові рішення, не переходячи на особистості. В цілому Суд погодився, що висловлювання Барфода не були критикою судової влади, а скоріше наклепницьким звинуваченням, яке не базувалося на належних доказах. Зрештою, Європейський суд шістьма голосами проти одного відмовився визнати порушення статті 10.

Рішення «Де Хаес і Гійсельз (De Haes and Gijssels) проти Бельгії». 1997 рік

Після рішення у справі Барфода виникли суттєві сумніви, яку ж інформацію про суд та суддів можна поширювати, покладаючись на гарантії свободи слова. Де Хаес та Гійсельз, відповідно редактор та журналіст бельгійського журналу «Хум», піддали сумніву об'єктивність та неупередженість суддів апеляційного суду, які при вирішенні справи про розлучення віддали опіку над дітьми батьку, незважаючи на те, що проти останнього раніше розпочинали кримінальне переслідування за звинуваченнями в інцесті. Як стверджувалося, між суддями, генеральним адвокатом та батьком дітей (нотаріусом) були очевидні дружні та професійні

стосунки, як і між їхніми роинами; крім того, вони всі мали стосунок до крайньої правої ідеології.

Троє суддів апеляційного суду, а також генеральний адвокат ініціювали кримінальне переслідування проти журналіста та редактора журналу. Вони стверджували, що газетні публікації принизили їхню честь та гідність, завдали шкоди репутації та порушили їхнє право на приватне життя. Місцевий суд погодився з позовними вимогами суддів та зобов'язав журналістів виплатити номінальну компенсацію моральної шкоди у розмірі один франк, зобов'язав журнал опублікувати судові рішення, а також дозволив суддям опублікувати судові рішення у шести інших газетах за рахунок журналу.

Місцеві суди зробили чітке розмежування між статусом суддів та статусом представників виконавчої і законодавчої гілок влади. Суд вказав, що політиків обирає народ, крім того політики можуть скористатися засобами масової інформації для того, щоб дати відповідь на звинувачення щодо них. Натомість судді зобов'язані виконувати обов'язки незалежно та неупереджено. На них покладаються обов'язки поводитися стримано й не реагувати на звинувачування.

Європейський суд (7 голосів проти двох) прийняв рішення, що Бельгія порушила право журналістів на свободу слова. Суд звернув увагу, що справа стосувалася проблеми, яка мала надзвичайно велику суспільну значущість. Крім цього, журналісти провели ретельний аналіз, опрацювали велику кількість документів, що свідчить про їхню добросовісність. Суд, зокрема, зазначив: *«Хоча коментарі п. Де Хаеса та п. Гійсельза, були різко критичними, вони, тим не менше, є співмірними тій стурбованості та люті, які були викликані наведеними у статті фактами. Відносно полемічного і навіть агресивного тону статей, – чого Суд не схвалив, – слід пам'ятати, що стаття 10 захищає не лише зміст ідей та інформації, але також і форму, в якій вони виражені»*.

Рішення Дю Рой та Малорі (Du Roy and Malaurie) проти Франції. 2000 рік

Пан Дю Рой працював головним редактором журналу *L'Événement du Jeudi*, а пан Малорі - журналістом цього ж видання. У 1993 році журнал опублікував статтю під назвою «“Санакотра”: ліві наводять порядок у своєму домі». Стаття була особливо критичною щодо пана Мішеля Ганьйо, колишнього голови «Санакотри» - державної компанії з будівництва будинків для робочих. Як повідомлялося, нове керівництво компанії висунуло проти п. Ганьйо кримінальні звинувачування у зловживанні власністю компанії.

З ініціативи п. Ганьйо проти заявників було порушено кримінальну справу, пізніше їх було визнано винними у розголошенні інформації про те, що приватна особа висунула кримінальні обвинувачування та подала заяву про приєднання до справи у якості цивільного сторони. Їм було присуджено штраф у розмірі 3 000 французьких франків кожному, а також компенсацію моральної шкоди на користь пана Ганьйо. Як вказав французький суд, заборона на поширення інформації мала на меті гарантувати презумпцію невинуватості та на унеможливити будь-який сторонній вплив на судочинство. Таким чином обмеження, на думку французького суду, було необхідним у демократичному суспільстві для «захисту репутації та прав інших, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації та для підтримки авторитету та безсторонності суду».

У Страсбурзі п. Дю Рой та п. Малорі стверджували, що для кримінальних справ, у яких приватна особа приєднується в якості цивільної сторони (напр., потерпіла сторона щодо відшкодування матеріальної шкоди. – Прим.), існувала повна заборона на повідомлення навіть

самого факту звернення до суду з цивільними вимогами. Вони вважали, що така абсолютна заборона є надмірною та недемократичною.

Європейський суд вказав, що *«журналісти, які висвітлюють кримінальні процеси, що ще не завершилися, мають впевнитися, що вони не переходять певні рамки, встановлені в інтересах правосуддя, і що вони поважають право обвинуваченого на презумпцію невинуватості»*. Однак у цій справі суд звернув увагу на те, що заборона поширювати інформацію була повною. Вона не враховувала можливі випадки, коли поширення інформації про кримінальну справу було в інтересах суспільства, як у цій справі щодо публічної особи, підозрюваної у зловживанні своїм становищем на посаді директора державного підприємства. З цих підстав шістьма голосами проти одного Європейський суд встановив у діях Франції порушення статті 10 Європейської конвенції.

Рішення «Скалка проти Польщі (Skalkav. Poland)». 2003 рік

Едвард Скалка, громадянин Польщі, перебуваючи у в'язниці за крадіжку, написав листа на адресу Регіонального суду Катовіце (центр одного із польських воєводств). Незадоволений відповіддю, він надіслав наступного листа вже на ім'я голови цього суду, в якому його колеги-суддів назвав «безвідповідальними клоунами», а одного із них – «дурнем», «обмеженим індивідумом» та «кретином».

Внаслідок цього Едвард Скалка був засуджений до восьми місяців позбавлення волі за образу авторитету суду. Згідно із Кримінальним кодексом польщі, який було застосовано, «будь-яка особа, яка образить авторитет Держави у місці виконання своїх обов'язків або публічно, – карається ув'язненням до двох років, обмеженням волі або штрафом».

Оскаржуючи своє засудження у Європейському суді, п. Скалка доводив, що таке рішення порушує ст. 10 Конвенції, зокрема його право на свободу вираження поглядів. Крім того, він нібито мав на увазі не усіх суддів, а одного конкретного суддю та його особисті, а не професійні якості.

В ході оцінки обставини справи Європейський суд зауважив, що суди та інші державні органи влади не мають імунітету проти критики. Ув'язнені особи користуються у цьому відношенні такими ж правами, як й інші члени суспільства. Втім, Суд наполягає на чіткому розмежуванні між критикою та образою. І в цьому випадку єдиною метою написання п. Скалкою листа могло бути образити суддю.

Зрештою, Суд встановив порушення ст. 10 Конвенції, оскільки засудження п. Скалки визнав втручанням у свободу вираження поглядів. При цьому Суд також зазначив, що таке втручання, як того вимагає Конвенція, було передбачено законом (Кримінальним кодексом) і мало законний інтерес. Законний інтерес був обґрунтованим і достатньо важливим, щоб обмежити свободу слова – підтримка авторитету суду.

Водночас, засудження до восьми місячного ув'язнення було визнано Судом непропорційно суворим, оскільки образа авторитету суду мала місце в ході внутрішнього обміну листами без оприлюднення цього широкому загалу. При цьому менш суворі способи покарання могли бути більш виправданими, із врахуванням таких стандартів як ступінь вини, тяжкість злочину та одиничність або рецидив правопорушення. Тому застосування такого ув'язнення національним судом виходить за рамки тих заходів, що є «необхідними у демократичному суспільстві» як виняток для обмеження свободи слова

Рішення «Тураншо та Жюлі (Tourancheau and July) проти Франції». 2005 рік

Газета *Liberation*, у якій Патрісія Тураншо працює журналістом, а Сержіо Жюлі – редактором, опублікувала статтю про вбивство молодої дівчини шляхом завдання численних ножових поранень. На момент публікації кримінальне розслідування тривало. У слідства було двоє головних підозрюваних: хлопець В. віком 19 років та дівчина А. віком 17 років. Обидва звинувачували один одного, однак хлопець був на волі, тоді як дівчина перебувала у слідчому ізоляторі. Опублікована стаття описувала обставини вбивства та стосунки між двома підозрюваними до вбивства. Тут було відтворено витяги з заяв, які зробила А. в поліції та перед слідчим суддею, та коментарі В., які містилися в матеріалах справи або були записані під час інтерв'ю, яке підозрюваний дав п. Тураншо.

Заявників було притягнуто за французьким законодавством до кримінальної відповідальності за передрук документів, які знаходилися у матеріалах справи під час розгляду справи судом (тобто на етапі слідства). Хоча заявники й не заперечували, що цитати, які з'явилися в газеті, ідентичні матеріалам справи, вони стверджували, що ніколи не бачили матеріалів справи, а базувалися виключно на інтерв'ю підозрюваного В. Суд першої інстанції зобов'язав журналіста та редактора сплатити по 10 000 французьких франків (близько 1500 євро), однак апеляційний суд відстрочив сплату штрафу. Тим часом, А. була засуджена до 8 років позбавлення волі за вбивство, а В. отримав 5 років за залишення людини в небезпеці.

Заявники стверджували у Страсбурзі, що їхнє покарання порушувало статтю 10 Європейської конвенції.

Суд спершу встановив, що обмеження свободи слова було передбачено законом та переслідувало легітимну ціль захисту «репутації та прав інших» та «підтримки авторитету та незалежності правосуддя». Далі суд оцінював, чи було обмеження необхідним у демократичному суспільстві. Суд вказав: у той час, коли слідство ще не зробило ніяких висновків щодо вини А. та В., стаття базувалася на версії подій, яку представив В., опитаний журналісткою; ця версія була протилежною версії неповнолітньої А., яка перебувала під вартою.

На думку Європейського суду, обґрунтування, яке дали французькі суди на виправдання втручання у свободу слова, були «належними та релевантними» для цілей частини 2 статті 10 Європейської конвенції. Суди звернули увагу на шкідливі наслідки виходу в світ публікації для захисту репутації та прав А. та В. і для їхнього права на презумпцію невинуватості, а також для авторитету та незалежності правосуддя, зважаючи на можливий вплив публікації на присяжних засідателів. Європейський суд вирішив, що інтерес заявників у поширенні інформації стосовно ходу кримінального розслідування і вини підозрюваних, поки розслідування ще тривало, а також інтерес суспільства в отриманні такої інформації не були достатніми для того, щоб переважити вищенаведені аргументи. З цих міркувань Суд вирішив, що порушення прав заявників за статтею 10 Конвенції не було.

Рішення «Дюпюї та інші проти Франції». 2007 рік

На відміну останньому рішенню, у цій справі Суд встановив, що засудження журналістів за використання у книзі матеріалів слідства у кримінальній справі, що тривала, було порушенням статті 10 Конвенції.

У 80-х роках адміністрацією президента Франції був створений «Антитерористичний підрозділ» в Єлисейському палаці, залучений до запису телефонних переговорів та встановлення прослуховуючих пристроїв. На початку 90-х років у пресі був опублікований список осіб, які прослуховувалися, що включав журналістів та адвокатів. Справа привернула великий інтерес ЗМІ, отримавши назву «Єлисейські прослуховування». В рамках судового розслідування було

порушено справу проти колишнього заступника директора президентської канцелярії Г.М. у зв'язку з втручанням у приватне життя з його боку. Під час розслідування видавництво-заявник опублікувало книгу «Вуха Президента», написану двома іншими заявниками, в якій розповідалося про операції з прослуховування.

Г.М. подав скаргу: у книзі відтворені офіційні протоколи заяв, зроблених для судді-слідчого, і розшифровки записів, ідентичні матеріалам справи, в той час, як ці документи були захищені таємницею слідства. Заявники заперечували, що матеріали були отримані незаконним шляхом і відмовилися розкрити джерело, стверджуючи, що документи отримали до початку розслідування. Французький суд дійшов висновку, що ці документи відносилися до матеріалів судового розслідування, які були доступні тільки особам, пов'язаним зобов'язаннями конфіденційності розслідування і професійної таємниці, а тому могли бути передані журналістам незаконно. Відповідно заявники були визнані винними і засуджені до сплати штрафу і відшкодування збитку Г.М., а видавництво було притягнуто до цивільно-правової відповідальності. Книга продовжувала видаватись, її екземпляри не піддавалися арешту.

Європейський суд зауважив, що дійсно таке засудження було передбачено Кримінальним кодексом Франції, і його мета полягала у захисті права Г.М. на справедливий судовий розгляд на основі принципів презумпції невинності і незалежності правосуддя від зовнішнього впливу.

Але що стосується того, чи було втручання влади необхідно в демократичному суспільстві, то тема книги зачіпала суперечку із значним суспільним інтересом. Вона відносилася до державної справи, якою цікавилася громадськість, а також містила інформацію щодо багатьох відомих публічних осіб, чиї телефони незаконно прослуховувалися, умов прослуховування, і щодо осіб-організаторів останнього. Тобто громадськість мала законний інтерес у доступі до цієї інформації.

Крім того, на момент опублікування книги цю справу широко висвітлювали ЗМІ, і вже було відомо про проведення щодо Г.М. попереднього розслідування, яке почалося за три роки до цього, а він сампід час розслідування давав регулярні коментарі пресі по справі. А тому сумнівним була наявність інтересу у збереженні конфіденційності інформації, вже частково розкритої широкому загалу.

Суд також зауважив, що покарання журналістів не було пропорційним і необхідним у демократичному суспільстві за умов подібної значущості громадської дискусії, у яку журналісти робили свій внесок як «сторожеві пси» демократії. Заявники діяли відповідно до стандартів професії журналіста. Тому таке посягання на свободу слова може мати «охолоджуючий ефект» на здійснення цієї свободи.

Висновки

Таким чином, розглядаючи питання про те, чи не суперечило Європейській конвенції обмеження свободи слова, Суд враховує: (а) наявність передбаченої законом мети такого обмеження, (б) необхідність такого обмеження у демократичному суспільстві, зокрема, (в) для захисту репутації і прав інших осіб, презумпції невинуватості, або підтримання авторитету і безсторонності правосуддя.

Європейський суд проводить чітку лінію, що репутація судді має вищий захист, аніж репутація пересічної особи – через необхідність підтримання авторитету правосуддя. На відміну від політиків, які у спірних випадках програють свої справи журналістам, більшість справ щодо дифамації на адресу суддів у Європейському суді програють журналісти. Прикладом рішення

Суду у Страсбурзі на користь журналістів є справа «Де Хаес і Гійсельз проти Бельгії». Журналісти змогли її виграти, оскільки довели свою ретельність у перевірці інформації та підтвердили дотримання всіх інших журналістських стандартів, а також продемонстрували значний суспільний інтерес у відповідній інформації. З огляду на європейські та міжнародні стандарти, журналістські матеріали про суддів повинні бути зваженими й обґрунтованими. Бездоказові звинувачення або звинувачення, що базуються на плітках, буде дуже складно захистити в суді у випадку позову про захист честі та гідності.

Разом з тим, ми бачимо абсолютно різні рішення стосовно того, яку інформацію може бути дозволено поширювати щодо справ, що перебувають на етапі розслідування. Однією з причин відмінних рішень є те, що у справі Дю Рой та Малорі йшлося про зловживання державною власністю та про публічну особу, а у справі Дюпюї – про суперечку із значним суспільним інтересом, із залученням багатьох відомих публічних осіб, державних діячів. Тоді як у справі Тураншо та Жюлі журналісти хоча й писали про резонансне вбивство молодої дівчини, однак підозрювані були пересічними громадянами, крім того одна з них була неповнолітньою. Цілком резонно, що в цій справі Європейський суд вирішив, що на момент слідства права підсудних переважали права суспільства на отримання інформації та права журналістів на її поширення.

Додаткова література:

1. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № REC (2003) 13 "Про надання інформації щодо кримінального судочинства через засоби масової інформації" "

ухвалена Комітетом міністрів 10.07.2003 р.

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/Translations/Ukrainian/Rec%282003%29013_u_a.pdf

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «TOURANCHEAU AND JULY v. FRANCE» (англ. мовою)

<http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/hof.nsf/233813e697620022c1256864005232b7/89dc2fdd257b51d2c12570c0003bb211?OpenDocument>

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «SKALKKA v. POLAND» (англ. мовою)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#%7B%22fulltext%22:%5B%22skalkka%20poland%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-61105%22%5D%7D%7D>

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Du Roy and Malaurie v. France» (англ. мовою)

http://www.iidh.ed.cr/comunidades/libertadexpresion/docs/le_europeo/du%20roy%20and%20malaurie%20v.%20france.htm

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «DUPUIS AND OTHERS v. FRANCE» (англ. мовою)

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{%22fulltext%22:\[%22dupuis%20france%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-80903%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{%22fulltext%22:[%22dupuis%20france%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-80903%22]})

Примітки:

1 До реформи 1999 року існувала дворівнева система розгляду справ: Європейська комісія та Європейський суд, при чому суд не був постійно діючим органом. За 11 протоколом система була реформована, а комісія ліквідована.